

ПРОЛЕТАРЫ УСІХ КРАЁЎ, ЗЛУЧАЙЦЕСЯ

300-2
6382

МАЛАДНЯК

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКАЯ І ГРАМАДЗКА-ПОЛІТЫЧ-
НАЯ ЧАСОПІСЬ—ОРГАН БЕЛАРУСКАЙ АСОЦЫЯЦЫІ
■ ■ ■ ПРОЛЕТАРСКІХ ПІСЬМЕНЬНІКАЎ ■ ■ ■

ПАД РЭДАКЦЫЯЙ
ІЛ. БАРАШКІ, П. ГАЛАВАЧА, А. ЗВОНАКА,
В. КАВАЛЯ, Я. ЛІМАНОЎСКАГА, А. МОРКАЎКІ,
А. СЯНЬКЕВІЧА

ГОД ВYДАНЬНЯ ДЗЕВЯТЫ

КНІЖКА
ПЯТАЯ

МЕНСК ■ БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА ■ 1931

Л. Бэндэ

Матар'ялы да нарысаў па гісторыі беларускае літаратуры

(Уводзіны)

Пачатак дваццатага стагоддзя характарызуецца далейшым ростам капіталістычнага спосабу вытворчасці як у прамысловасці, так і ў сельскай гаспадарцы. Капіталістычныя адносіны настолькі ў гэты час ужо шырока разгарнуліся, настолькі глыбока прасякнулі амаль усе поры народна-гаспадарчага арганізму, што ўсюды прышлі ў рэзкую супярэчнасць з рэшткамі прыгонніцтва. Тэндэнцыя капіталістычнага развіцця сельскай гаспадаркі, якая ў асноўным вызначалася яшчэ ў палове XIX стагоддзя, набыла характар рэальнага пераможнага працэсу капіталізацыі зямляробства. Гэты працэс капіталізацыі зямляробства адбываўся адначасова як двухадзіны працэс. Стары феўдал-памешчык ператвараўся ў зямляўладара капіталіста, захоўваючы часта напоўпатрыярхальныя формы эксплуатацыі. З другога боку пранікненне капіталу ў вясковую суполку раскідала патрыярхальныя гнёзды дробных вытворцаў-сялян, і на іх касьцях узнікаў вясковы эксплуатаатар — кулак.

Гэты працэс разгортвання і пранікнення капіталістычных адносін у глыбіню тагочаснай эканомікі неаashedна парушаў руціну, закасапаналасць і заплесненасць патрыярхальна-абшарніцкай краіны. Па-

рушалася аселасць і прыкаванасць селяніна да яго „вузенькай палоскі“, хоць селянін заставаўся прыкаваным да вясковай суполкі. Разбураны працэсам капіталізацыі сельскай гаспадаркі і выкінуты з свайго адвечнага гнязда, селянін ішоў на заробаткі ў мястэчкі, гарады, далёка не паглынаючыся капіталістычнымі прадпрыемствамі таму, што тэмп разбурэння і пролетарызацыі дробнага вытворца ішоў шпарчэй, чымся тэмп паглынання „вольных, як ітушкі“ ўчарашніх дробных уласнікаў.

Гэты-ж працэс, які няўхільна быў звязаны з працэсам звужэння нават і зямельнай асновы дробнага селяніна, прымушаў яго ісці ў Сібір у хадакі „аблюбоўцаў“ сабе новых месцы, „новуую зямлю“. А калі прыняць пад увагу сплаў лесу ў „Прусы“, а таксама расійска-японскую вайну, шматлікую эміграцыю, дык усё гэта адбівалася на тэмпе якаснай змены селяніна. „На зьмену прыгоннай Расіі ішла Расія капіталістычная. На зьмену аселяму, прыросламу да сваёй вёскі селяніну, які верыў папам, баяўся „начальства“, вырасталала новае пакаленне сялян, якія пабылі ў адходных промыслах у гарадох, якія навучыліся чаму-ні-чому з свайго горкага вопыту і наёмнай працы“ (Ленін).

Беларусь таго часу не з'яўлялася краінай буйнай прамысловасці, яна была краінай дробнай, пераважна рамесніцкай, раскіданай па мястэчках і гарадох прамысловасці. Аднак ужо і ў гэты час процэс капіталізацыі памешчыка суправаджаўся ня толькі пераходам на капіталістычны спосаб вытворчасці сельскагаспадарчага продукту, але і насаджэннем па маёнтках прадпрыемстваў індустрыяльнага характару, асабліва прадпрыемстваў па пераапрацоўцы сельскагаспадарчага продукту. А гэтае ў сваю чаргу формавала і канцэнтравала новыя кадры рабочае класы, павялічвала лік і сілу найманых рабоў, ня глядзячы на параўнальную адсталасць прамысловага развіцця Беларусі, на адносна невялікія кадры пролетарыяту, раскіданага па дробных заводах і майстэрнях амаль усіх куткоў Беларусі,—ня гледзячы на гэта рабочая класа, прыгнечаны і эксплёатуемы драпежніцкімі і гандлёвым капіталам рамеснік, саматужнік з'яўляліся досыць рэальнай грамадзка-політычнай сілай, супроць якой царызму ня раз прыходзілася пускаць казакаў і войска не гаворачы ўжо пра атрады поліцыі.

Рабочая класа, вядучы барацьбу супроць самаўладства і капіталістаў, „дапамагала мільёнам сялянства ўзняцца, выпрастацца, скінуць з сябе звычкі прыгонных рабоў“ (Ленін)—і павяла іх на барацьбу „за зямлю“—супроць абшарніка, „за волю“—супроць самаўладства.

Пачатак дваццатага стагоддзя адзначыўся досыць інтэнсіўным развіццём ня толькі рабочага, але і сялянскага руху. За пэрыод 1900-1904 г.г. адбылося 31 рэвалюцыйнае выступленне беларускіх сялян супроць памешчыкаў, чыноўнікаў і айцоў духоўных. 1905 г. пачаўся масавым рабочым і сялянскім рухам. У маі 1905 г. паветы тагочаснай Менскай губэрні былі ахоплены

сялянскімі хваляваннямі, „бунтамі“ і рэвалюцыйнымі выступленнямі.

Раскаты грому рэвалюцыі 1905 г., рэвалюцыі, якая павінна была рэвалюцыйным націскам знішчыць рэшткі прыгонніцкіх адносін, што перашкаджалі развіццю капіталістычнага спосабу вытворчасці, абудзілі ўсе пласты, усе класы тагочаснай грамады.

Як вядома кожнаму знаёмаму з гісторыяй рэвалюцыі ў Расіі, цэнтральным пытаннем рэвалюцыі 1905 г. з'яўлялася зямля, гэта рабіла рэвалюцыю сялянскай, буржуазнай, як і ўсякую сялянскую рэвалюцыю. Рабочая класа як найбольш рэвалюцыйная, найбольш паслядоўная, уздымаючы на барацьбу сялянства, дапамагаючы яму, кіруючы ім разам з ім (сялянствам), надавала рэвалюцыі дэмакратычны, народны характар.

На рэвалюцыю ішлі з рознымі патрабаваннямі і з рознымі мэтамі амаль усе класы тагочаснай грамады. На рэвалюцыю ішла (праўда, з аглядкаю) да пары—да часу і буржуазія. Буржуазія ішла для таго, каб консалідавацца самай у пануючую і політычна класу, захапіць сабе ўладу, знішчыць перагародкі, што перашкаджалі развіццю капіталістычных адносін. Яна ішла супроць самаўладства, каб замяніўшы яго сабою, капіталісты, памешчыкі і вясковыя кулакі маглі спакойна беспадзельна і вольна грабіць гарадзкіх рабочых, вясковую беднату і батракоў.

Рэвалюцыя сваім раскатам грому абудзіла, зварушыла і розныя класы нацыянальна прыгнечаных народаў. Актывізаваліся ня толькі рабочая класа, але актывізавалася нацыянальная буржуазія (і нават памешчыкі), гарадзкая і месцацкая дробная буржуазія; узняўся на барацьбу і прыдушаны падвойным прэсам соцыяльнага ўціску беларускі батрак, беларускі сялян.

Рэвалюцыя „ўпяршыню стварыла ў Расіі з натоўпу мужыкоў, пры-

МАТАР'ЯЛЫ ДА НАРЫСАЎ ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАР. ЛІТАРАТУРЫ

душаных праклітай памяццю прыгонніцкім рабствам, народ, які пачынае разумець свае правы, пачынае адчуваць сваю сілу" (Ленін). Кожная з гэтых клас прад'яўляла свае патрабаванні магутнаму лэкомотыву гісторыі.

Беларускі селянін павёў барацьбу „за зямлю“ супроць памешчыкаў беларускіх, польскіх, расійскіх; „за волю“ супроць самаўладства, супроць яго бюрократычнай сістэмы і чыноўнікаў, з якой-бы яны нацыі ні паходзілі. Праўда, у гэтым магутным сялянскім руху „за зямлю і волю“ было шмат стыхійнасці, несвядомасці, цемры, дробнаўласніцкай мяшчанскай лютценнасці, неразумнення політычнага боку руху. Але „селяніну патрэбна зямля, і яго рэвалюцыйнае пачуццё, яго інстынкты, першабытны дэмократызм ня можа інакш выразіцца, як у налажэнні рук на памешчыцкую зямлю“ (Ленін). Беларускі селянін, батрак супроцьпаставілі сябе памешчыкам, паном незалежна ад іх нацыянальнага паходжання, як працоўныя эксплёататарам, бо толькі ў магутным руху рэвалюцый, у рашучых бойках з самаўладствам кожная класа, кожны пласт пазналі сваіх і чужых, сваіх ворагаў і прыяцеляў.

Сапраўды народная рэвалюцыя не абмяжоўваецца тым, што яна са зброяю ў руках уздымае мільённыя масы на барацьбу супроць старога ладу, яна ідзе далей, яна (рэвалюцыя) абуджае прыдушаныя падспудныя творчыя сілы гэтых мільённых мас¹⁾.

На гэты-ж час прыпадае значнае ажыўленне і нацыянальна-вызваленчага руху, накіраванага сваім вастрыём таксама супроць самаўладства, супроць рэштак прыгонніцтва. Пад уплывам гэтых соцыяльных зрухаў на гэты час прыпадае досыць інтэнсіўнае ажыўленне

не літаратурна-мастацкага руху. На беларускай літаратурнай арэне з'яўляецца некалькі дзесяткаў пісьменьніцкіх імён, а таксама шмат твораў няведаных аўтараў, якія выяўляюць у мастацкіх формах ідэалёгічны стан, імкненні і жаданні пэўных клас ці асобных унутры-класавых групавых, якія змагаюцца.

У працэсе вытворчасці свайго матэрыяльнага жыцця „людзі ўступаюць у пэўныя неабходныя, ад іх волі незалежныя адносіны—вытворчыя адносіны, якія адпавядаюць пэўнай ступені развіцця іх матэрыяльных прадукцыйных сіл. Купнасьць гэтых вытворчых адносін складае эканомічную структуру грамады, рэальнае аснаванне, на якім узвышаецца юрыдычная і політычная пабудова, і якому адпавядаюць пэўныя формы грамадзкай свядомасці. Спосаб вытворчасці матэрыяльнага жыцця абумоўлівае сабою працэс жыцця соцыяльнага, політычнага і духоўнага наогул“ (Маркс). Мастацтва і асобны від яго—літаратура з'яўляюцца ня чым іншым, як надбудовай над гэтым базісам. Але надбудова над базісам не з'яўляецца пасыўным, механічным адлюстраваннем базісу. Будучы народжана, формавана базісам, надбудова ў сваю чаргу з'яўляецца сілай, якая ўзаемна ўплывае на базіс. „Сознание человека, наука („понятие“), отражает сущность, субстанцию природы, но в то же время это сознание есть внешнее по отношению к природе (не сразу, не просто совпадающее с ней)“ (Ленін—„Ленинский сборник“, IX, стар. 215). Роля свядомасці ня толькі ў тым, каб механічна адлюстроўваць аб'ектыўную рэальнасць, аб'ектыўныя працэсы руху, а ў тым, каб праз адлюстраванне перарабляць гэтую рэальнасць, тварыць новую адпаведную метаімкненнем грамады класу. „Сознание человека не только отражает объективный мир, но и творит его“ (Ленін. Там-жа, стар. 257).

¹⁾ Гляд наш артыкул „Шлях поэты“—„Полымя“, № 5-6 1930 г.

Аднак, калі-б мы толькі вызначылі мастацтва і літаратуру, як адлюстраванне эканамічнага базісу, як выяўленне сьвядомасьці грамадзкага чалавека, а таксама і актыўную ролю сьвядомасьці наогул, гэтае нам яшчэ не дало-б магчымасьці вытлумачыць клясавую рознастайнасьць літаратурнага працэсу, літаратурных плыняў, літаратурных стыляў. „Поскольку мы имеем дело с историческими обществами, то они разделены на классы, т. е. на группы лиц, занимающих в процессе общественного производства одинаковое положение по отношению к орудиям производства. Когда речь идет о таких дифференцированных обществах, „общественный, человек“ превращается в классового, а „общественное сознание“—в классовое. Поэтому и надстройка—та или иная, выражая „сознание“ классового человека или класса (или группы класса), имеет своим назначением упрочить существование данного класса (или группы класса). Ни одно классовое общество не находится в состоянии внутреннего мира. Между отдельными его составными частями (классами, группами) происходит постоянная борьба за существование и господство.

„История всего предшествующего общества есть история борьбы классов“ (Маркс і Энгельс „Коммунистический манифест“).

Исходя из этого положения, необходимо еще более уточнить определение генезиса и функции отдельных „надстроек“ в том именно смысле, что

„Идеологическая надстройка“ не только выражает „сознание“ данного класса (группы класса), не только служит средством упрочить положение класса, но и является одним из орудий для данного класса в его борьбе с другими классами.

Таким образом первейшее назначение всякой надстройки в классом обществе заключается в том, что она служит для классов средством, выявляя себя с той или другой стороны, утверждать свое бытие и свое господство в общественной жизни.

Таковы, естественно, социальные смысл и социальная функция и искусства (литературы)*.

„Отсюда явствует неприемлемость тех определений искусства, которые исходят из момента „познания“, будь-то лишенное всякой классовости определение Воронского—„искусство есть познание жизни“, так и более все-же приемлемое определение Полонского „искусство—орудие классового самопознания“. По „надстройкам“ класс может, конечно, познать те или другие стороны своего классового „я“, как он по ним может познать классовое „я“ других классов, но это лишь производный момент—классы, действующие в обществе, прежде всего борются за свое существование и власть, а не занимаются тем, что пребывают в состоянии созерцательного познания“ (Фриче „Что такое искусство“).

Мы падалі досыць доўгую вынятку з працы У. Фрычэ, апублікаванай пасля яго сьмерці, таму што яна ня толькі выяўляе генэзіс мастацтва—літаратуры, яго клясавую абумоўленасьць, але яна адначасова ясна формулюе сацыяльную функцыю літаратуры. Гэтае асноўнае мэтодэгічнае палажэньне дапаможа нам раскрыць клясавую абумоўленасьць, клясавую сутнасьць і функцыю ў працэсе клясавога змаганьня кожнага літаратурнага стылю ў беларускай літаратуры, а таксама і асобна ўзятых пісьменьніка.

Мы ўжо гаварылі, што рэвалюцыя 1905 г. з надзвычайнай сілай узняла да актыўна-грамадзкага жыцьця ўсе пласты насельніцтва, а

МАТАР'ЯЛЫ ДА НАРЫСАЎ ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАР. ЛІТАРАТУРЫ

гэта выявілася і ў нараджэнні амаль кожнай клясай ці клясавай групойкай сваіх мастацкіх выразнікаў, барацьбітоў спецыфічнай зброяй. Беларуская буржуазія, якая знаходзілася на этапе свайго фармавання, консалідацыі і аформлення ў выразную сацыяльную групу беларускага народу, мела сваіх мастацкіх выразнікаў: Ядвігіна Ш., Максіма Багдановіча ды іншых. Абуджанае рэвалюцыяй, актывізаванае барацьбой беларускае сялянства нарадзіла сваіх пісьменьнікаў. Янка Купала і Якуб Колас з'явіліся першымі найбольш гучнымі, найбольш дэмакратычнымі, найбольш глыбокімі выразнікамі пэўнай часткі настрояў і жаданняў, сілы і слабасці беларускіх народных сялянскіх мас, якія пачалі выходзіць на гісторычную арэну.

Пісьменьнікі гэтых сацыяльных пластоў ня толькі выяўлялі і адлюстроўвалі сацыяльнае быццё сваіх кляс, якім формавана іх творчасць. Творчасць гэтых пісьменьнікаў, з'яўляючыся мастацкім аформленнем сузнання, пачуццяў і імкненняў гэтых клясаў, з'яўлялася ў сваю чаргу спецыфічнай зброяй для барацьбы супроць другой клясы за ажыццяўленне імкненняў і патрэб сваёй клясы.

Працэс літаратурнага развіцця нельга разглядаць як працэс сужыцця розных клясавых літаратурных кірункаў. Гэты працэс, складаючы антаганістычнае адзінства літаратуры, ішоў і ідзе праз узаемную барацьбу клясавых літаратур (клясавых ідэолёгій), праз узаемны ўплыў аднаго кірунку на другі, праз падпарадкаванне адной літаратуры другой. А гэта ў сваю чаргу азначае, што ў працэсе развіцця і барацьбы клясавых літаратур яны якасна мяняюць сваю сацыяльную прыроду, асабліва тая літаратура, якая падпадае пад уплыў другой.

Беларуская літаратура, як антаганістычнае адзінства працэсу, мела ў эпоху буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі асноўны пануючы клясавы стыль, які праз барацьбу з другімі літаратурамі падпарадкаваў сабе адценні, элементы стыляўтварэнняў другіх літаратур. Мысли господствующего класса являются в каждую эпоху господствующими мыслями, т. е. класс, являющийся господствующей материальной силой общества, является в то-же время его господствующей духовной силой. Класс, могущий распоряжаться средствами материального производства, располагает в то-же время, благодаря этому, средствами духовного производства, так что благодаря этому он господствует в то-же время в общем над мыслями тех, у которых нет средств для духовного производства. Господствующие мысли представляют не что иное, как идеальное выражение господствующих материальных отношений, представляют выраженные в виде мыслей господствующие материальные отношения, т. е. отношения, которые и делают один какой-нибудь класс господствующим, т. е. представляют мысли его господства. Индивиды, представляющие господствующий класс, среди прочих вещей обладают и сознанием и, следовательно, мыслят; само собой разумеется поэтому, что, поскольку они господствуют в качестве класса, и определяют все содержание какой-нибудь исторической эпохи, они это делают всем существом, т. е. господствуют, между прочим, в качестве мыслящих существ, в качестве производителей мыслей, регулируя производство и распределение мыслей своего времени, и, значит, их мысли являются господствующими мыслями эпохи" (Маркс-Энгельс, Архіў, кніга 1, стар. 230).

Калі мы гаворым аб уплывах адной літаратуры на другую, дык

гэта трэба думаць, што канкрэтны пісьменьнік пануючай клясы ўплывае на канкрэтнага пісьменьніка другой клясы, а таму сіла ўплыву залежыць ад таленту пісьменьніка, які ўплывае. Такі погляд няправільны, суб'ектывістычны таму, што ён зводзіць складаную грамадскую справу да простага ўзаемаўплыву асоб.

Пісьменьнік альбо літаратура цалкам прыгнечанай клясы можа ў процэсе барацьбы падпасьці пад уплыў эканомічна пануючай клясы дзякуючы таму, што гэтая кляса пануе і духоўна, і таму яна мае магчымасьць усімі сродкамі, усёй сваёй сыстэмай уплываць на літаратуру другой клясы. Больш таго, падпарадкаваньне і панаваньне над літаратурай прыгнечанай клясы ёсьць функцыя і сродак клясавага прыгнечаньня, клясавага панаваньня пануючай клясы над прыгнечанымі.

Не падлягае сумненьню, што соцыальнае асяродзьдзе, у якім разгортвалі сваю літаратурна-мастацкую творчасьць пісьменьнікі так званага „нашаніўскага“ пэрыоду, гэта значыць пэрыоду буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі, прасякнута буржуазнай ідэалёгіяй. Буржуазная ідэалёгія ў розных яе адценьнях і варыянтах прасякала сабою творчасьць амаль кожнага беларускага пісьменьніка, які выходзіў у той час на літаратурную ніву нават з іншых соцыальных пластоў.

Беларуская буржуазія ў пачатку дваццатага стагодзьдзя не зьяўлялася клясай політычна-пануючай, яна толькі формавалася як кляса, а таму аб'ектыўным ходам гісторыі штурхалася ў поўную супярэчнасьць з самаўладствам, якое тармазіла процэс яе фармаваньня. Гэтая асаблівасьць беларускай буржуазіі, — краіны нацыяльна прыгнечанай, надавала спэцыфічны характар і буржуазнаму па сваёй сутнасьці нацыянальнаму руху. Калі

расійская буржуазія пасля рэвалюцыі 1905 г. пайшла на адкрыты саюз з самаўладствам расійскага цара супроць рабочай клясы і рэвалюцыйнага сялянства, дык беларуская буржуазія, выстаўляючы нацыянальныя патрабаваньні, прыкрываючы свае суб'ектыўна-клясавыя эксплёататарскія інтарэсы агульна-нацыянальнымі лёзунгамі (бацькаўшчына, роднае слова, права на друк, літаратура на беларускай мове і г. д.), выяўляла яшчэ адносна пругрэсыўныя тэндэнцыі. Патрабаваньне роднай мовы, імкненьне беларускай буржуазіі да кансолідацыі і аформленьня ў дзяржаўна-пануючую клясу ня прыходзіла яшчэ ў рэзкую супярэчнасьць з рэвалюцыйным нацыянальна-вызваленчым рухам шырокіх народных мас Беларусі, а, наадварот, у пэўныя моманты, у пэўнай ступені спрыяла гэтаму руху.

„Для украинцев и белоруссов, например, только человек, в мечтах живущий на Марсе, мог бы отрицать, что здесь нет завершения национального движения, что пробуждение масс к обладанию родным языком и его литературой (а это—необходимое условие и спутник полного развития капитализма, полного проникновения обмена до последней крестьянской семьи) здесь еще совершаются. „Отечество“ здесь, еще не спело всей своей исторической песни. „Защита отечества“ еще может быть здесь защитой демократии, родного языка, политической свободы против угнетающих наций, против средневековья, тогда как англичане, французы, немцы, итальянцы лгут теперь, говоря о защите своего отечества в данной войне, ибо не родной язык, не свободу своего национального развития защищают они на деле, а свои рабовладельческие права, свои колонии, „сферы влияния“ своего финансового капитала в чужих странах и пр.“ (Ленин, т. XIII, стар. 350).

МАТАР'ЯЛЫ ДА НАРЫСАЎ ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАР. ЛІТАРАТУРЫ

Буржуазная і дробнобуржуазная беларуская дэмакратыя ў пэўныя часы, ва ўмовах царызму, мела права выступаць ад імя ўсяго беларускага народу, паколькі яна выстаўляла дэмакратычныя патрабаванні, але паколькі яна была непаслядоўна ў сваіх патрабаваннях, пастолькі яна ня мела права выступаць ад імя ўсяго народу на ўсёй лініі яго інтарэсаў.

Адносна прогрэсыйныя тэндэнцыі ролі буржуазнага руху на Беларусі ў часы буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі зусім ня выключаюць рэакцыйныя ў ім тэндэнцыі, нахілу беларускай буржуазіі да зьдзелак з самаўладствам і рэакцыйнай расійскай буржуазіі (хоць-бы падтрыманьне сталыпіншчыны).

Справа ў тым, што разгортваньне беларускага нацыянальнага руху прыпадае на такі час, калі на гісторычную арэну зьявілася новая, да канца паслядоўная, рэвалюцыйная кляса, варожая ўсялякім відам і формам эксплёатацыі і клясавага прыгнёту,—гэта рэвалюцыйны пролетарыят. Той факт, што рэвалюцыйны пролетарыят, антыпод буржуазіі, у рэвалюцыі 1905 г. выступіў як самастойная рэвалюцыйная сіла і як кіраўнік дэмакратычных элемэнтаў (сялянства і гарадзкой дробнай буржуазіі) са сваімі ўласнымі мэтамі барацьбы (усеагульная стачка) рашучасьць і паслядоўнасьць, непрымірымасьць яго ўзбуджала даволі сур'ёзныя клопаты буржуазіі, абумоўлівала яе нерашучасьць, баязьлівасьць і штурхала яе на саюз з расійскім самаўладствам.

Таму, калі ідзе гутарка пра прогрэсыйнасьць руху беларускай буржуазіі, дык трэба мець на ўвазе, што ён ня ўздымаўся да вышыні рэвалюцыйнасьці, а ўкладваўся ў рамкі рэфармізму, у той час як дробнобуржуазнае крыло нацыянальнага руху (сялянства) па інакшаму разумела нацыянальнае вызваленьне, як вызваленьне ад уці-

ску памешчыка, драпежніцкага капіталу, і зьяўлялася рэвалюцыйным.

Барацьба рэвалюцыйнага сялянства, якую яно вяло супроць памешчыкаў і самаўладства з яго падаткамі і бюрократыі, знаходзіць сваё выяўленьне ў першую чаргу ў „выстраданай“, гэтак званай народнай творчасці. Стылізацыя народнай творчасці, прыстасаваньне яе да новых гісторычных умоў, наданьне ёй новай якасьці пісьменьнікамі з сялянства—характарнае ідэолёгічнае выяўленьне жыцьця і барацьбы сялянства таго часу.

Мастаку сялянскіх мас, як і самому сялянству, не ўласьціва глядзець далей наперад. Яго пачуцьці і імкненьні не адыходзяць далей ад непасрэднасьці ўяўленьня соцыяльнага жыцьця, перажываньняў і імкненьняў селяніна. Як селянін у барацьбе, так і мастак яго ў сваёй творчасці выяўляюць перш за ўсё тое, што дзесяткамі, сотнямі год накіпілася: гэта роспач, злосьць, першабытны дэмакратызм.

Ідэолёгі беларускай буржуазіі, у тым ліку і літаратурна-мастацкія, імкненьні і барацьбу буржуазіі за свае сугубна-клясавыя інтарэсы абвалаквалі рознай ідэолёгічнай мішурой. Гэтай ідэолёгічнай мішурой зьяўлялася сярэднявяковая вопратка, у якую апраналіся эксплёататарскія інтарэсы буржуазіі.

Вопыт усёй гісторыі буржуазіі паказвае, што ў руху да свайго панаваньня буржуазія праз сваіх ідэолёгаў нацягвае на сябе вопратку мінулага, пераймае традыцыі былых часоў.

„Традыцыя ўсіх памершых пакаленьняў, як страшнае відзеньне, гняце мозг жывых. Якраз у той час, калі людзі стараюцца, каб радыкальна ператварыць сябе і акружаючы іх сьвет, стараюцца стварыць нешта, ніколі яшчэ не існаваўшае—якраз у такія эпохі рэвалюцыйных крызісаў яны заклапочаны выклікаць на дапамогу сабе відзеньні мінулага, бяруць

у іх імёны, баявыя паролі, гарнітуры, каб у гэтым асьвечаным вякамі адзеньні, гэтым перанатым у продкаў языком разыграць новую дзею на сусветнай гісторычнай сцэне" (Маркс).

І далей Маркс піша: „Але пры ўсёй характарызуючай буржуазную грамаду адсутнасці гэрэізму, ёй патрэбен быў гэрэізм самаахвяравання, тэрор, каб зьявіцца на сьвет, і для гладытараў буржуазнага ладу клясычна-строгія традыцыі рымскай рэспублікі давалі тыя ідэалы, тыя мастацкія формы і сродкі самаашуканства, якія ім былі патрэбны, каб захаваць ад саміх сябе буржуазна-абмежаваную сутнасць сваёй барацьбы і падтрымліваць свой энтузіязм на вышынні вялікай гэрэічнай трагедыі“. Нешта ў мініятуры падобнае разыгрывалі і клёўны беларускага нацыянал-адраджанізму, часамі трасучы жабрацкай торбай беларускіх сялян, як штандарам, каб сабраць навакол сябе „народ“, а на справе рабілі комічнае ўражаньне сваёй няздольнасцю зразумець рэальны ход гісторыі.

Уздыханні ідэолагаў беларускай буржуазіі пра мінулае, ідэалізацыя гэтага мінулага была па сутнасці ня чым іншым, як практычнай праграмай будучага, але прыкрытай архаічнай мішурой, а ў гэтым выглядзе ідэалізаваная мінульчына зьяўлялася спецыфічным сродкам клясавай барацьбы беларускай буржуазіі супроць рэвалюцыйных народных мас.

Пасьля гэтага нам можна вызначыць асноўныя рысы ўплыву буржуазнай беларускай літаратуры на другія літаратуры, у даным выпадку на сялянскую.

Пэрыод гэтак званы „нашаніўскі“ вызначаецца дзейнасьцю такіх пісьменьнікаў, як Ядвігін Ш., М. Багдановіч, Каганец, Цётка, Колас, Купала, Цішка Гартны, Бядуля, Гарун, М. Гарэцкі і шмат іншых.

Літаратура, якая стваралася названымі пісьменьнікамі, характарызуе літаратурную гісторыю гэтага часу. Аналіз вытокаў, а таксама творчасці названых пісьменьнікаў прыводзіць нас да вываду, што гэтая літаратура не зьяўляецца клясава-аднастойнай, ня глядзячы на агульныя рысы, якія бясспрэчна маюцца ў кожнага з названых пісьменьнікаў.

Творчасць Ядвігіна Ш. мае сваёй формуючай асновай ідэолягію капіталістычнага памешчыка. Усе кампаненты, прыведзеныя ў стылевае адзінства, пераканаўча паказваюць, што такое вызначэньне крыніцы творчасці Ядвігіна Ш. правільнае. У творчасці гэтага пісьменьніка знайшлі сваё адлюстраваньне і выяўленьне процэсы пераробкі памешчыка, процэсы зьмены псыхікі яго праз капіталізацыю. Ядвігін Ш. не належыць да ліку радыкальных, здольных прыйсці да рэвалюцыйнага адмаўленьня самаўладства буржуа; ён дзелаваў ашчэдливы ідэоляг сваёй клясы з пэўна вызначанымі імкненьнямі падправіць існуючы лад у рамках гэтага-ж ладу. Ён ня супроць самаўладства, а супроць грубай непаваротлівай бюрократыі, якая тармазіць разьвіцьцё капіталізму¹⁾.

Лічыць Ядвігіна Ш. за „народніка новай формацыі“ як гэта робяць некаторыя нацыянал-дэмакратычныя гісторыкі літаратуры, у тым ліку і профэсар Піотуховіч, зьяўляецца ня толькі ня верным, але і шкодным. Тое, што ў творчасці Ядвігіна Ш. маюцца ў якасьці вонкавага налёту элементы, якія ў некаторай нязначнай меры родняць яго з народніцтвам, якое дарэчы таксама дробнабуржуазнае па сваёй сутнасці, — нацыянал-дэмакратычныя гісторыкі бяруць і ўзводзяць у „домінанту“ творчасці пісьмень-

¹⁾ Пра творчасць Ядвігіна Ш. гл. у спецыяльным нарысе, які друкуецца ў чарговым нумары „Маладняка“.

МАТАР'ЯЛЫ ДА НАРЫСАЎ ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАР. ЛІТАРАТУРЫ

ніка і гэтым самым ва ўгоду патрэбам контррэвалюцыйнага нацыянальна-дэмакратызму затушоўваюць сапраўдную клясавую сутнасць Ядвігіна Ш.

Такая-ж „операцыя“ зроблена нацыянальна-дэмакратычнымі гісторыкамі і з другім найбольш характэрным буржуазным пісьменьнікам М. Багдановічам.

Максім Багдановіч формаваны беларускай буржуазіяй на тым яе этапе, калі яна адчувала і ўсвядомлівала сваё нацыянальна-прыгнечанае становішча, калі яна ірвалася да ўлады, консолідавалася ў політычна-пануючую клясу, але калі перспектывы на ажыццяўленне яе мараў звужваліся дзякуючы развіццю пролетарскага руху.

Творчасць М. Багдановіча па сутнасці сваёй ёсць мастацкае выяўленне надзей, сілы, імкненняў, роспачы, страху і бясцільна беларускай буржуазіі. Што тычыцца той вопраткі, якая нацягвалася Багдановічам на сваю творчасць, яго асаблівае замілаванне да староў мінуўшчыны, дык, як гэта мы ўжо высветлілі, з'яўлялася толькі сродкам выяўлення імкненняў буржуазіі, з'яўляючыся ў той-жа час сродкам барацьбы супроць рабочае клясы.

Ядвігін Ш. і М. Багдановіч з'яўляюцца найбольш тыповымі прадстаўнікамі беларускай буржуазіі, мастацкі выяўляючы яе полюсы.

Іншую сацыяльную крыніцу мае творчасць Янкі Купалы і Якуба Коласа. Калі Ядвігін Ш. і Максім Багдановіч выяўляюць, па сутнасці, беларускую буржуазію, як з таго боку, дзе яна вырастае з памешчыка (Ядвігін Ш.) так і з другога боку ўпадае яе (Багдановіч), дык Янка Купала і Якуб Колас выяўляюць тагочаснае сялянства ў яго адзінстве і супярэчлівасці.

Творчасць Якуба Коласа формавалася ідэалёгіяй заможнай, буржуазнай часткі беларускага сялянства, якое „не можа існаваць без

найма батракоў і поденшчыкоў. Этым слоў, несомненна, враждебен крепостничеству, помещикам, чиновничеству, он способен стать демократом, но еще несомненно его враждебность по отношению к сельскому пролетариату“ (Ленин, т. VI, стар. 107).

„Зажиточное крестьянство, несомненно, имеет право на звание трудящегося, тем не менее не обходится без найма работников и держит в своих руках... больше половины производительных сил крестьянства“ (Ленин, т. VI, стар. 52).

Нацыянальна-прыгнечанае становішча гэтага пласту сялянства, як і іншых, у сваю чаргу ў значнай меры спрыяла рэвалюцыянізаванню яго.

Янка Купала выступіў у літаратуры ў пачатку сваёй творчасці як выразнік тэй часткі сялянства, якое пад націскам працэсу капіталізацыі сельскай гаспадаркі разбурылася, пролетарызавалася. Імкненні і жаданні, скарга і плач, стогн і роспач селяніна, наседжанае гняздо якога разбураецца капіталізмам, адначасова з якога цягне жылы памешчык, казна, здэкецеца чыноўнікі і праследуе паліцэйскі — вось што з'яўляецца формуючай асновай творчасці Я. Купалы ў яе вытоках.

„Янка Купала і Якуб Колас прадстаўляюць першае найбольш гучнае, найбольш народнае, найбольш дэмакратычнае слова беларускіх народных мас, з'яўленне якіх азначае выхад на гісторычную арэну буйнейшай творчай сілы, беларускага сялянства“ (Кнорын „За культурную рэвалюцыю“, стар. 86).

Але, апрача агульнага, паміж Янкам Купалам і Якубам Коласам, маецца і розніца. Ня бачыць розніцы было б ня меншай памылкай, чым ня бачыць таго агульнага, што яднае творчасць Купалы і Коласа ў пэўныя элементы стылю.

Творчасць Коласа з'яўляецца выяўленнем імкненняў буржуаз-

най часткі сялянства, яна служыла спецыфічным сродкам барацьбы гэтага сялянства. Творчасць Янкі Купалы ў яе вытоках зьяўляецца ня толькі сродкам барацьбы супроць памешчыкаў, ня толькі гэты бок ідэолёгіі і псыхікі сялянства яна выяўляе, але зьяўляецца адначасова выяўленьнем і рэакцыі на процэс разбурэньня сялянства і яго пролетарызацыі.

Асобна стаіць пісьменьнік Цішка Гартны.

Цішка Гартны зьявіўся ў літаратуру як прадстаўнік і выразнік ідэолёгіі разбуранага ўчарайшага дробнага вытворцы селяніна, які ўжо ператварыўся ў найманага рабочага дробнай прамысловасьці капіталістычнага тыпу. Першы пэрыод (спачатку і да 1913 г.) творчасці Цішкі Гартнага зьяўляецца ня чым іншым як выяўленьнем сьветапогляду і імкненьняў новай катэгорыі ў беларускім народзе, рабочае клясы ў процэсе яе фармаваньня. Процэс фармаваньня Цішкі Гартнага абумоўлены процэсам фармаваньня беларускага пролетарыату. Тут ня трэба зьмешваць першы пэрыод творчасці Гартнага з яе далейшай эвалюцыяй, якая адбывалася не па тым шляху, па якім пайшла рабочая кляса, а ў баку ад яе, праўда, не бяз уплыву пролетарыату на яе (творчасць Гартнага).

Гэтае нельга сказаць пра творчасць Гаруна. Яго творчасць мае аснову ў дробнабуржуазным гарадзкім асяродзьдзі. Эвалюцыя Гаруна як творчая, так і політычная пайшла значна правей, чымся эвалюцыя Гартнага. Пачаўшы сваю творчасць як прадстаўнік дробнай буржуазіі, Гарун кончыў яе ў лягery буржуазіі, політычна прашоўшы шлях беларускай контррэвалюцыі. Такім чынам Гарун ня толькі зьмькаецца з буржуазнай беларускай літаратурай, але напярэдадні Кастрычніка зьяўляецца неадлучным элемэнтам гэтай літаратуры.

Таму памылковай і шкоднай зьяўляецца характарыстыка Гаруна як надклясавага пісьменьніка, як гэта робіць профэсар Піотуховіч у сваіх нарысах: „У творах з нацыянальным і соцыяльным зьместам зьяўляецца постаць Алеся Гаруна, як змагальніка за грамадзкі добрабыт“ („Нарысы“, стар. 177), альбо характарыстыка тым-жа профэсарам як „змагальніка і барацьбіта за родны край“ („Нарысы“, стар. 173).

Гэтая аполёгетычная ацэнка профэсара Піотуховіча аб'ектыўна дапамагала нацыянал-дэмакратызму захаваць ад працоўных мас сапраўдную контррэвалюцыйную сутнасьць дзейнасьці Гаруна і буржуазны характар яго творчасці.

Імкненьне паказаць Гаруна „як змагальніка за грамадзкі добрабыт“, „за родны край“ ва ўсе часы яго творчасці было імкненьнем рэабілітаваць контррэвалюцыйны беларускі нацыянал-дэмакратызм, у лягery якога Гарун займаў адно з першых месцаў.

Такі-ж характар мае і ацэнка Гаруна, зробленая З. Жылуновічам. З. Жылуновіч ідзе яшчэ далей за профэсара Піотуховіча. Ён характарызуе Гаруна як пісьменьніка з „рабоча-пролетарскімі напевамі“ („Узгоркі і нізіны“, стар. 25), каб пасля напісаць: „А. Гарун, сапраўды, згарэў у змаганьні за „родны край і працоўны народ“ („Узгоркі і нізіны“, стар. 92).

Такую-ж ацэнку Гаруна дае і Адам Бабарэка, узводзячы Гаруна на вышнюю правадыра працоўных.

Нельга абыйсьці і гэтай ацэнкі Гаруна, якую дае профэсар Барычэўскі. З уласьцівым, для дробнага буржуа прыёмам згладжваць вострыя месцы, проф. Барычэўскі піша: „А. Гарун — прадстаўнік беднага гарадскога мяшчанства, якое было звязана з вёскай (А. Гарун — „Матчын дар“, прадмова, стар. 10).

Контррэвалюцыйную дзейнасьць А. Гаруна нацыянал-дэмакратычныя гісторыкі літаратуры і літаратары

ўпарта захоўваюць ад рабочых і сялян пад рознымі тэрмінамі і ставяць яму гэтую дзейнасць нават у заслугу. Вось, прыкладна, З. Бядуля піша ў „Вольным сыягу“: „Як толькі ён прыехаў... у Менск, дык на яго навалілі шмат грамадзкай і політычнай працы, якая, можна сказаць, і даканала яго зусім“. Тое-ж самае піша і профэсар Піотуховіч: „Пясьняр ня дбае аб сабе і з галавою ўваходзіць у рэволюцыйную працу“. Проф. Піотуховіч і на гэты раз не зварочвае ўвагі на тое, што піша. Калі ён у сваёй ацэнцы творчасці Гаруна, не шкадуючы апалёгетычных эпітэтаў („змагальнік і барацьбіт“) не зварочвае ўвагі на сэнс слоў, дык і тут замест таго, каб напісаць: „з галавою уваходзіць у контррэволюцыйную працу“, піша наадварот.

Памылковым зьяўляецца і тлумачэнне контррэволюцыйнасці Гаруна, якое дае Шукевіч-Трацяцкаў. Шукевіч-Трацяцкаў тлумачыць контррэволюцыйнасць Гаруна наступным чынам: „Шчырая глыбокая любоў часта бывае сляпой. Такой была і любоў Гаруна к роднай Беларусі“. І вось Шукевіч-Трацяцкаў лічыць, што гэтая любоў і прывяла Гаруна ў лагер контррэволюцыі.

Гэтае ідэалістычнае, няправільнае тлумачэнне зьявілася шырмай для ўсіх нацыянал-дэмакратычных гісторыкаў літаратуры, якія шукалі спосабу апраўдаць Гаруна. Невыпадковы той факт, што за тлумачэнне Шукевіча - Трацяцкова абедзвюма рукамі схопіліся нацыянал-дэмакратычныя гісторыкі літаратуры: М. Гарэцкі, Чаржынскі і Піотуховіч, бо яно зьявілася такім „адказваннем“, якога яны даўно шукалі.

Усе гэтыя ацэнкі Гаруна, якія мы тут падалі, грунтуюцца на сьведомым імкненні паказаць Гаруна як рэволюцыянера, „як рухающую сілу рэволюцыі“ (Жылуновіч), а таксама

на неразуменні класавай прыроды творчасці Гаруна, які зьявіўся ў літаратуру як прадстаўнік дробнай буржуазіі і які ў процэсе свайго развіцця апынуўся ў лягеры буржуазіі. „Мелкая буржуазія неминуемо, неизбежно колебалась между диктатурой буржуазии (Керенский, Корнилов, Савинков) и диктатурой пролетариата, ибо ни на что самостоятельное мелкая буржуазия не способна по коренным свойствам ее экономического положения“ (Ленин).

Гарун зьяўляецца прадстаўніком тэй часткі дробнай буржуазіі, якая пайшла з контррэволюцыяй, а сам ідэолёг гэтай дробнай буржуазіі ператварыўся ў ідэолёга буржуазіі.

Мы знарок застанавіліся на Гаруне, таму што нацыянал-дэмакратычныя літаратуразнаўцы праз друк і катэдры навучальных устаноў ідэалізавалі яго, паказвалі яго як надкласавага пісьменьніка, захоўвалі ад сваіх чытачоў і слухачоў сапраўдную істоту яго.

З. Бядуля пачаў сваю літаратурную творчасць як прадстаўнік дробнай буржуазіі месцаковага і гарадскога гандлярскага яе пласту. У яго творчасці знайшлі сваё мастацкае выяўленне ўсе найбольш характарныя рысы псыхікі і сьветапогляду, імкненняў і паводзін менавіта названага вышэй пласту насельніцтва Бядуля, як верны прадстаўнік сваёй соцыяльнай групы, на розных этапах гісторыі выяўляе яе праз сваю творчасць, а таксама і праз сваю дзейнасць у ва ўсёй яе „шматграннасці“, якая толькі даступна гэтаму пласту, абмежаванаму інтарэсамі сваёй крэмы.

Калі мы гаворым пра пісьменьніка як выразніка псыхікі і сьветапогляду, імкненняў і жаданняў якой-небудзь класы, дык адсюль ня трэба рабіць вывад, што пісьменьнік абавязкова павінен сам быць на свайму стану тым, каго

ён выяўляе. Ня трэба думаць, што Бядуля, напрыклад, каб быць прадстаўніком дробнай буржуазіі, канкрэтна-гандлярскага яе пласту, навінен сам быць крамнікам альбо прыхільнікам крамніка.

Па гэтаму поваду Маркс піша:

„Не следует, конечно, думать, что мелкая буржуазия принципиально стремится осуществить свои эгоистические классовые интересы. Она верит, напротив, что специальные условия ее освобождения суть в то же время те общие условия, при которых только и может быть спасено современное общество и устранена классовая борьба.

Равным образом не следует думать, что все представители демократии—лавочники или поклонники лавочников. По своему образованию и индивидуальному положению они могут быть далеки от них, как небо от земли. Представителями мелкого буржуа делает их то обстоятельство, что их мысль не в состоянии переступить тех границ, которых не переступает жизнь мелкого буржуа, и потому теоретически они приходят к тем же самым задачам и решениям, к которым мелкого буржуа приводят практически его материальный интерес и его общественное положение. Таково и вообще отношение между политическими и литературными представителями класса, и к тем классам, которые они представляют“ (К. Маркс — „18 брюмера“).

Мы ўзялі найбольш характарных пісьменьнікаў эпохі буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі, якія па сутнасці выяўлялі амаль усе класавыя пласты тагочаснай грамады.

Мы бралі пісьменьнікаў у іх вытоках, зачатках і формуючыя іх асновы. Калі прасачыць эвалюцыю кожнага з узятых намі пісьменьнікаў, дык заўважым, што процэс развіцця іх звязаны з якаснай зьменай творчасці кожнага пісьменьніка, а некаторых і з зьменай класавай прыроды.

Мы ўжо раней давалі, што пануючым стылем у літаратуры эпохі буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі зьяўляўся стыль буржуазны. Развіццё літаратуры гэтага часу характарызуецца інтэнсіўным уплывам гэтага стылю, у першую чаргу, галоўным чынам, на аснову іншых стыляўтварэнняў, ідэолёгію. Гэты ўплыў буржуазнай ідэолёгіі прыводзіць да таго, што творчасць прамежных пісьменьнікаў мяняе сваю якасць, часамі клясавую сутнасць, становіцца ў большай ці ў меншай меры творчасцю, аднаведнай мыслям пануючай клясы. У гэтых адносінах найбольш характарным зьяўляецца творчасць Янкі Купалы і інш., часткова Якуба Коласа. Мы гаворым, што творчасць Якуба Коласа часткова служыць ілюстрацыяй вышэй формуляванага палажэння зусім не таму, што ў ёй быццам-бы менш буржуазных элементаў, чым у творчасці Янкі Купалы і інш.

Мы ня будзем тут спыняцца, як канкрэтна выяўляецца ўплыў буржуазнай ідэолёгіі на творчасць пісьменьнікаў другіх сацыяльных пластоў. Мы паспрабуем тут вызначыць, чаму пануючай клясе ўдалося адносна лёгка падпарадкаваць творчасць пісьменьнікаў іншых класавых групавак. Палажэнне Маркса, што „класс, могущий распоряжаться средствами материального производства, располагает в то же время, благодаря этому, средствами духовного производства, так что, благодаря этому, он господствует в то же время в общем над мыслями тех, у кого нет средств для духовного производства“, выясняе прычыны ўплыву эканомічна-пануючай клясы на творчасць іншых сацыяльных пластоў.

Калі ідзе гутарка пра ўплыў буржуазнай ідэолёгіі на такіх пісьменьнікаў як Янку Купала, Коласа і іншых, дык трэба мець на ўвазе, што ўплыву буржуазнай ідэолёгіі спрыяў шэраг фактараў, якія зьяў-

МАТАР'ЯЛЫ ДА НАРЫСАЎ ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАР. ЛІТАРАТУРЫ

ляюцца спецыфічнымі для данага канкрэтнага гісторычнага часу.

Як літаратура буржуазная, так і літаратура, якую ўтвараў Колас, Купала і іншыя ім падобныя пісьменьнікі, маюць адну агульную рысу, якая іх родніць, гэта тое, што гэтая літаратура зьяўлялася літаратурай уласніцкіх клас. Гэты факт ня мог ня спрыяць падпарадкаваньню буржуазнай ідэалёгіі дробнабуржуазнай па сутнасьці творчасьці Купалы і Коласа. Аднак гэта яшчэ ня ўсё. Трэба мець на ўвазе і той факт, што як беларуская буржуазная літаратура, так і літаратура дробнабуржуазных пластоў пэўнымі сваімі бакамі была накіравана супроць агульнага на тым гісторычным этапе ворага, самаўладства, як нацыянальнага прыгнятальніка. Той факт, што беларуская буржуазія зьяўлялася нацыянальна прыгнечанай і паколькі яна так ці інакш высоўвала нацыянальныя патрабаваньні, як галоўнае, гэта радніла літаратуру дробнабуржуазную, якая, ня здолеўшы зразумець усю складанасьць прычын паднявольеньня становішча працоўных мас, бачыла амаль усе беды ў нацыянальным прыгнечаньні, узятым самім па сабе.

Адсутнасьць самастойнага друку ў сялянскага крыла тагочаснай літаратуры і прымушанасьць друкавацца разам з буржуазнай літаратурай ідэёва і арганізацыйна замацоўвала ўплыў буржуазнай ідэалёгіі на творчасьць дробнабуржуазных пісьменьнікаў.

Слабая пролетарская праслойка ў той час на Беларусі, засільле дробнабуржуазных партый: беларускай соцыялістычнай грамады, бунда і іншых, рознанацыянальны склад пролетарскага гораду і вёскі—усё гэта ў сваю чаргу спрыяла ўплыву буржуазнай ідэалёгіі на пісьменьнікаў іншых прамежных соцыяльных пластоў, падпарадкаваньню іх творчасьці буржуазнаму пануючаму стылю.

Гаварыць у той час пра пролетарскую літаратуру нельга, бо яна не існавала ў рэальнасьці, ды і быць яе не магло. Беларускі пролетарыят, колькасна невялікі, асабліва асноўныя яго кадры, якія хоць і знаходзіліся пад уплывам большавізму, хоць і здольны былі весьці барацьбу супроць капіталістаў і самаўладства, а таксама арганізоўваць і кіраваць у пэўнай меры рэволюцыйным сялянствам, тым ня менш беларускі пролетарыят таго часу яшчэ не ўзьняўся на такую ступень свайго разьвіцьця, каб нарадзіць сваю літаратуру.

Уплыў буржуазнай ідэалёгіі на пісьменьнікаў прамежных соцыяльных пластоў выразіўся ў якаснай зьмене характару творчасьці прамежных пісьменьнікаў, у зьмене соцыяльнай функцыі іх творчасьці. Пад уплывам буржуазнай ідэалёгіі разьвіцьцё творчасьці і большасьці дробнабуржуазных пісьменьнікаў у пэўныя пэрыоды пераходзіць на буржуазныя пазыцыі. Праўда, працэс падпарадкаваньня буржуазнаму стылю дробнабуржуазнай сялянскай літаратуры ня быў аднастайным. Працэс якаснай зьмены творчасьці кожнага канкрэтнага пісьменьніка адбываўся сваяасаблівым шляхам.

Эпоха рэакцыі пасля рэволюцыі 1905 г., атмасфэра тугі, маладушша, рэнэгацтва сярод інтэлігенцыі заражала грамадзкую атмасфэру. У гэтую атмасфэру траплялі такія пісьменьнікі, як Янка Купала, Цётка ды іншыя. „Гусляр“, часткова „Шляхам жыцьця“, „Адвечная песьня“ Купалы нясяць глыбокія сьляды тугі, маладушша, бязьвер'я, беспрасьветнасьці. Трапіўшы ў гэтую атмасфэру, Купала адыходзіць ад аб'екту свайой ранейшай творчасьці—беднага, цёмнага, забітага беларускага селяніна.

Адрыў ад аб'екту ранейшай свайой творчасьці ў эпоху рэакцыі замацоўваецца ў творчасьці Купалы нават і пасля таго, як новая хва-

ля рэволюцыйнага руху 1910-12 гг. жыватворча ўплывае на Купалу, акрыляе яго надзеі на новую барацьбу, штурхае яго „думкі да свабоды“.

Гэты новы перыод у актыўна-дзейнай яго творчасці, з пэўнымі разгорнутымі політычнымі мэтаімякненнямі зьяўляецца найвышэйшым перыодам творчасці Купалы; у які поэт паказаў сябе сапраўдным песняром нацыянальна-вызваленчага руху. Аднак політычныя мэтаімякненні Купалы, якія разгортваліся з асаблівай сілай за гэты перыод, формаваліся пад уплывам буржуазнага „нашаніўства“. У гэты-ж перыод творчасць Купалы знаходзіцца пад інтэнсіўным уплывам буржуазнага нацыянал-лібэралізму. Далейшы працэс развіцця Купалы, які адбываўся ў атмасферы „нашаніўства“, даходзіць да тэй ступені, дзе Купала становіцца цалкам сфармаваным „нашаніўцам“ і ператвараецца ў ідэолага, баяна „нашаніўства“.

Творчасць Купалы з актыўна-дзейнай рэволюцыйнай ператвараецца напярэдадні Кастрычніка ў лібэралісцкую, за адсутнасцю рэволюцыйных элементаў набывае глыбока-нацыяналістычны характар, з усімі ўласцівымі нашаніўскаму нацыяналізму рысамі.

Такой-жа якаснай змене, праўда, іншым шляхам падпадала і творчасць Якуба Коласа. Нашаніўскі нацыянал-лібэралізм выхаласціў рэволюцыйныя элементы з творчасці Якуба Коласа, запоўніў яе буржуазным нацыяналізмам.

Кастрычніцкую рэволюцыю Купала і Колас сустракаюць з пазыцыі буржуазнага нацыянал-лібэралізму, у лягеры нацыяналізму.

Соцыялістычны характар Кастрычніцкай рэволюцыі, вынік яе — пролетарская дыктатура, ня ўкладваўся ў рамкі буржуазнай, нацыянал-лібэралісцкай ідэалогіі, карэнным чынам супярэчыў ёй, адмаўляў яе. Той, хто заставаўся на пазы-

цыях буржуазнай ідэалогіі, той няўхільна павінен быў прыйсці ў супярэчнасць з рэволюцыяй, супроцьпаставіцца ёй, весьці супроць яе барацьбу, як гэтага вымагалі класавыя інтарэсы буржуазіі, ня гледзячы на суб'ектыўныя сімпатыі ці антыпатыі да буржуазіі таго, хто знаходзіўся ў палоне гэтай буржуазнай ідэалогіі.

Так здарылася з Купалам і Коласам. Яны ня ўспрынялі пролетарскую рэволюцыю, як рэволюцыю, якая толькі можа вызваліць працоўныя масы ад эксплуатацыі капіталістаў, наместыкаў і ад нацыянальнага прыгнёту. Пролетарская дыктатура ў іх вачох здавалася як новая форма сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту.

„Мелкий буржуа... держится иллюзии на счет того, будто бы демократическая республика означает „чистую демократию“, „свободное народное государство“, внеклассовое или надклассовое народовластие, чистое проявление всенародной воли и т. д. и т. п. Прочность этих предрассудков мелкобуржуазного демократа неизбежно вызывается тем, что он дальше стоит от острой классовой борьбы, от биржи, от „настоящей политики“ (Ленин).

Інакш адбывалася эвалюцыя З. Бядулі. Носьбіт і выразнік дробнабуржуазнай ідэалогіі, ідэалісты па сьветапогляду ў часы царызму, уцякаючы ў сьвет мар і фантазіі, у часе рэволюцыі злучаецца з беларускім контррэволюцыйным нацыяналізмам; свайму распаўсюстаму сьветапогляду, абстрактным мэтам „хараства“ паддае канкрэтныя заўважаныя класавыя буржуазныя зьместы. Калі раней, супроцьстаўляючыся рачаіснасць, праз творчасць, Бядуля бяссьільна быў зразумець рачаіснасць, уцякаў ад яе ў нейкі тэмны эстэтычны сьвет, сьвет „чыстага мастацтва“, дык у той час, калі ста-

МАТАР'ЯЛЫ ДА НАРЫСАЎ ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАР. ЛІТАРАТУРЫ

рая рачаіснасьць корчылася ў перадсьмяротных конвульсіях, калі барацьбой рабочых і сялян нараджалася новая рачаіснасьць, Бядуля актыўна паўстае супроць новае рэвалюцыйнае рачаіснасьці. З першых дзён Кастрычніка Бядуля вядзе актыўную барацьбу супроць пролетарскае рэвалюцыі, усе свае сілы, здольнасьці і нават сродкі пускае ў ход, каб дапамагчы беларускай буржуазіі разам з окупантамі задушыць пролетарскую рэвалюцыю¹⁾.

Пра Гаруна і гаварыць няма чаго. Ён, апрануўшыся ў палкоўніцкую вопратку, уліўся ў шэрагі контррэвалюцыйнай арміі. Тое-ж і з Ядвігіным Ш. Ён, як і Гарун, да самай магілы застаўся заклітым ворагам беларускіх працоўных мас, актыўна змагаўся супроць пролетарскай рэвалюцыі. уваходзіў у склад контррэвалюцыйнай беларускай Рады. Мімаходзь азначым, як нацыянал-дэмакратычны гісторык літаратуры ацэньвае гэты перыяд дзейнасьці Ядвігіна Ш. „У часе рэвалюцыі 1917 г. Антон Лявіцкі яшчэ з большай энэргіяй аддаецца грамадзкай працы: выступае на зьездах, мітынгах, уваходзіць як сябра ў склад Рады Беларускай народнай рэспублікі“ і далей: „Перад намі Ядвігін Ш. выступае як культурна-нацыянальна-літаратурны дзеяч, ад ранніх гадоў студэнцтва і да самай магілы працаваўшы на роднай беларускай ніве“ (Проф. Піотуховіч „Нарысы“, стар. 141).

Уплыў буржуазнай ідэалёгіі адбіўся і на творчасьці Цішкі Гартнага. Калі Ц. Гартны ўвабраў і выявіў праз сваю творчасьць першага перыяду псыхіку новай катэгорыі беларускага народу, беларускага пролетарыяту, дробнакапіталістычнай прамысловасьці ў процэсе яго

формаваньня, дык далейшая творчасьць Гартнага не зьяўляецца ўжо мастацкім выяўленьнем псыхікі беларускай рабочай клясы, якая ў процэсе свайго разьвіцьця перайшла ўжо на вышэйшую ступень, асазнала сама сябе, сваё месца ў сыстэме вытворчасьці клясавага грамадства і клясавай барацьбы, якая зьмянілася ў процэсе гэтай клясавай барацьбы. Творчасьць Гартнага пад уплывам буржуазнага нацыяналізму мяняе рэчынча свайго разьвіцьця, становіцца выяўленьнем псыхікі дробнай буржуазіі, рэвалюцыйнага яго крыла, з тэй, аднак, асаблівасьцю, што яна ня выходзіць непасрэдна ад якой-небудзь асобнай эаномічнай групы дробнай буржуазіі.

Сваёю творчасьцю Ц. Гартны паўстае супроць існуючай капіталістычнай рачаіснасьці, паўстае супроць самаўладства ў імя свабоды, але ён цьмяна, расплывіста ўяўляе гэтую рачаіснасьць, супроць якой паўстае, таксама і свабода ўяўляецца ім у вобразе нейкай „багіні красы“, абстрактна пазбаўленай яснай клясавай перспэктывы.

„Но демократ, как истинный представитель мелкой буржуазии, т. е. переходного класса, в котором притупляются интересы двух различных классов, воображает себя вознесенным выше всяких классовых противоречий. Демократы допускают, что против них стоит привилегированный класс, но они вместе со всеми остальными элементами нации составляют „народ“. Они защищают лишь право народа, их интересуют лишь интересы народа“ (Маркс).

На Кастрычніцкую рэвалюцыю Гартны актыўна адгукаецца сваёю творчасьцю. Яго першыя напоўнены заклікам руйнаваць старое, імкнуцца да зор, наперад. Але гэтае ўспрыняцьце Кастрычніка зноў-такі зьяўляецца ўспрыняцьцем толькі павярхоўнасьці, вонкавых праў, у той час як унутраны клясавы зьмес-

¹⁾ Больш падрабязна пра гэты перыод творчасьці Бядулі гл. у спецыяльным нарысе ў чарговым нумары „Маладыка“.

рэвалюцыі, мэты рэвалюцыі, перспэктывы, якія разгарнуў Кастрычнік у іх канкрэтнасці, засталіся не асвоенымі пісьменьнікам.

Гэтае дробнабуржуазнае ўспрыняццё Кастрычніка Гартным ярка праяўляецца ў яго творчасці і дзейнасці пасьля рэвалюцыі. Творчасць і дзейнасць Цішкі Гартнага паказалі ўсю супярэчлівасць дробнабуржуазнай прыроды пісьменьніка і яго сацыяльнага пласту.

Творчасць Цішкі Гартнага з першых дзён Кастрычніка набывае рэвалюцыйны характар, вастрыё яе накіроўваецца супроць старога ладу, яна заклікае наперад.

Апрача вершаў і невялічкіх апавяданняў, Ц. Гартны піша напавмастакія фэльтоны, праз якія выкрывае буржуазна-памешчыцкі зьмест Рады БНР, зрывае маскі „прадстаўнікоў народу“ з Скірмунтаў, Аляксюкоў. Гэтым самым Ц. Гартны аб'ектыўна дапамагае пролетарскай рэвалюцыі, хоць суб'ектыўна ён яе ўспрымае па-дробнабуржуазнаму.

Выступаючы супроць Скірмунтаў, Аляксюкоў, Ц. Гартны, як Жылуновіч, у гэты-ж час блёкіруецца з буржуазнымі і дробнабуржуазнымі нацыяналістычнымі элементамі, шукае з імі згоды для барацьбы супроць балышавіцкага кіраўніцтва рэвалюцыі, у імя „свабоды“, г. зн. у імя народнай рэспублікі, час якой ужо прайшоў. Гэтым самым Жылуновіч аб'ектыўна выступае супроць пролетарскай рэвалюцыі за буржуазна-дэмакратычны лад.

Праўда, у часе грамадзянскай вайны пролетарыяту і працоўнага сялянства супроць капіталістаў і памешчыкаў Ц. Гартны хіснуўся ў бок пролетарыяту, падтрымліваў пролетарскую рэвалюцыю. Гэты паварот Гартнага не зьяўляецца

выпадковым, ён толькі быў далейшым выяўленьнем прыроды дробнага буржуазнага дэмократа¹⁾.

„Мелкая буржуазія, по ее экономическому положению, более патристична и по сравнению с буржуазией и по сравнению с пролетариатом“ (Ленин).

Грамадзянская вайна, вайна за абарону заваёў Кастрычніка, упіралася ў барацьбу з окупантамі, спачатку нямецкімі, а пасьля беларускімі, таксама гэты-ж перыод наносіў руйнуючы ўдар па буржуазна-дэмакратычных ілюзіях.

„Эти факты заставляют мелкобуржуазных демократов..., несмотря на их ненависть к большевизму..., повернуть от враждебности к большевизму, сначала к нейтральности, потом к поддержке его“ (Ленин).

Пераходзячы да эпохі мірнага сацыялістычнага будаўніцтва, да эпохі нэпу, трэба мець на ўвазе, што разьвіццё беларускай літаратуры ўздымаецца на новую, якая іншую, вышэйшую ступень.

Асноўным, характарызуе літаратурную гісторыю гэтага часу, зьяўляецца факт зьяўленьня новай, народжанай Кастрычнікам літаратуры, якая да гэтага часу праявіла сябе ня толькі як вынік клясавай барацьбы, але і як фактар у гэтай барацьбе. У гэты час мы маем ужо і першыя парасткі пролетарскай літаратуры. Праўда, гэта новая літаратура не пазбаўлена зусім няўхільнага ўплыву літаратурнай спадчыны „нашаніўцаў“, але яна ня толькі сама знаходзілася пад пэўным уплывам, яна ў сваю чаргу ўплывала на гэтую спадчыну.

Вывучаючы гісторыю беларускай літаратуры, ігноруваць гэты факт было б недапушчальнай памылкай. Аднак у нашу задачу зараз не ўваходзіць дасьледваньне літаратуры, народжанай Кастрычнікам, гэтая работа будзе зроблена ў другой частцы нашай працы. Тут нам трэба прасачыць за эвалюцыяй галоў-

¹⁾ Поўную характарыстыку творчасці Ц. Гартнага гл. у паасобным нарысе, у чарговым нумары „Маладняка“.

ных прадстаўнікоў старога дакастрычнікавага пакалення беларускіх пісьменьнікаў.

Мы ўжо констатавалі вышэй, што ў час Кастрычніка прадстаўнікі дробнабуржуазнай літаратуры падзяліліся на два лягеры і занялі розныя месцы на барыкадах класовае барацьбы.

Пераможнае сканчэнне грамадзянскай вайны, пераход да нэпу абумоўлівае далейшую эвалюцыю Купалы, Коласа, Бядулі, Гартнага і інш. пісьменьнікаў „нашаніўцаў“.

Буржуазная і частка дробнабуржуазнай нацыяналістычнай беларускай інтэлігенцыі, як і капіталістычныя элементы ўспрынялі нэп як „спуск на тормозах“ пролетарскай дыктатуры. Дапушчэнне прыватных капіталістычных элементаў у вызначаных рамках нэпу было вытлумачана як зварот да капіталізму на ачышчанай Кастрычнікам ад памешчыкаў і нацыянальнага прыгнёту самаўладства беларускай глебе. Рэалізацыя заваў Кастрычніка, стварэнне беларускай пролетарскай дзяржавы, форсаваны рост гаспадаркі і культуры ўспрымаліся нацыяналістычнай інтэлігенцыяй як „адраджэнне“, пад якім разумелася ўстанаўленне буржуазных адносін.

Адсюль прызнанне Кастрычніка, „прымірэнне“ з бальшавізмам, стаўка на тое, каб практычнай дзейнасцю накіраваць развіццё БССР па капіталістычнаму шляху.

Некаторы няўхільны да пары да часу рост капіталістычных элементаў ва ўмовах нэпу, актывізацыя гэтых элементаў даюць жыватворчыя сокi для творчасці некаторай часткі старых пісьменьнікаў, нараджаюць сваіх маладых мастацкіх выразнікаў з дробнабуржуазнага асяроддзя (Дубоўка, Пушча, Зарэчкі ды інш.).

Ц. Гартны мірнае сацыялістычнае будаўніцтва сустраў як новую форму, новую стадыю рэвалюцыі. Творчая ўвага Ц. Гартнага, побач

з рэпрадукцыяй праз вобразы твору „Сокі цаліны“, процэсу рэвалюцыйнага рабочага і нацыянальна-вызваленчага беларускага руху ў дакастрычніцкі час, накіроўваецца на адлюстраванне процэсаў будаўніцтва новай грамады, новых чалавечых адносін, якія складаюцца ў процэсе рэвалюцыі, на новым яе этапе, у новых формах. Зьяўляюцца побач з другою часткаю роману „Сокі цаліны“ такія творы, як „Свае блінцы“, „На новым месцы“, „Гаспадар“ ды інш., а ўжо ў пэрыодзе сацыялістычнай рэканструкцыі, побач з трэцяй і апошняй часткай роману „Сокі цаліны“, зьяўляюцца творы, якія адлюстроўваюць процэсы сацыялістычнай рэканструкцыі вёскі („Зялёны шум“, „Пахучы зяб“) і твор, які адлюстроўвае якасна новыя процэсы ўнутры рабочае класы фабрык і заводаў („Напэвы сырэн“).

Праўда, актуальныя праблемы савецкай літаратуры, якія характарызуюць названыя вышэй творы Ц. Гартнага, не знаходзяць свайго мастацкага выражэння з пролетарскага пункту гледжання.

Ц. Гартны яшчэ не прасякнуты пролетарскім сьветапоглядам, толькі з пазыцый якога магчыма вырашыць найскладанейшыя мастацкія праблемы, якія вынікаюць на шляху пераможнага сацыялістычнага будаўніцтва. Дробнабуржуазны суб'ектывізм, інтэлігенцкі падыход да складаных процэсаў рачаіснасьці яшчэ гняце пісьменьніка.

Тым ня менш апошнія творы Ц. Гартнага сьведчаць аб эвалюцыі яго па шляху да пролетарскай літаратуры.

Далейшы процэс развіцця пісьменьніка залежыць ад перамаганьня ім свайго дробнабуржуазнага інтэлігенцкага сьветапогляду, ад аўладаньня пролетарскім сьветапоглядам і мэтодам дыялектычнага матэрыялізму.

Творы апошніх гадоў сьведчаць, што пісьменьнік на гэтым шляху

робіць значныя перамогі, а гэта дае нам права спадзявацца, што Ц. Гартны паспяхова пераробіцца ў процэсе соцыялістычнага будаўніцтва пад уплывам вядучага атраду беларускай літаратуры, пролетарскай літаратуры, з папутніка ў саюзнака, а далей і ў апору пролетарыяту ў літаратуры. Усе неабходныя аб'ектыўныя ўмовы для гэтага ёсць.

Інакш успрыняты новы этап рэвалюцыі Янкам Купалам, Каласам і Бядуляй, хоць кожны з іх успрымаў яго па-свойму, часамі па-інакшаму.

Янка Купала, як мы ўжо гаворылі, сустрэў Кастрычнік як ідэолёг буржуазнага нацыянал-адраджэннізму. Гэтым у асноўным і тлумачыцца варожая яго пазыцыя да пролетарскай рэвалюцыі і диктатуры пролетарыяту ў часы грамадзянскай вайны.

У першыя гады мірнага будаўніцтва Купала, асцелены буржуазным нацыяналізмам, усё яшчэ актыўна супроцьстаўляеца ў сваёй творчасці пролетарскай диктатуры. Найбольш характарным і буйным творам для гэтага часу з'яўляеца яго п'еса "Тутэйшыя" 1922 г., а таксама вершаваны твор "Перад будучынай".

На ідэолёгіі, якая знайшла сваё выяўленне ў п'есе "Тутэйшыя", трэба застанавіцца, таму што яна характарызуе ня толькі Янку Купалу таго часу.

Асноўнымі персонажамі, якія выяўляюць думкі і настроі аўтара, з'яўляюцца Янка Здольнік, настаўнік, і Алёнка, вясковая дзяўчына, вучаніца Янкі Здольніка.

Янка Здольнік з'яўляеца тыповым вобразам вяскова абмежаванага нацыяналіста-інтэлігента, якому аўтар п'есы надаў ролю правадыра нацыянальна вызваленчага руху.

Янка Здольнік арганічна ня любіць горад, ідэалізуе вёску з усімі яе атрыбутамі: "Там, на вёсцы, я патрэбней, чымся тут, а да таго—

ня люблю я гораду: вельмі ўжо ў ім цяжкае паветра", — гаворыць Янка Здольнік.

Тое ж і Алёнка гаворыць: "Як вам, цётка, будзе надта маркотна, прыяжджайце да нас на вёску, там сонца весялей сьвеціць, і людзі там лепшыя".

Янка Здольнік і другія персонажы, як і нацыяналістычная беларуская інтэлігенцыя, ня бачыць у горадзе пролетарыяту, які вядзе барацьбу супроць усякага прыгнёту, яны заўважаюць толькі гандляра, чыноўніка, вялікадзяржаўнага дзяржыморду, ды мяшчан з Камароўкі і Пярэспы, якія грабяць склады, і г. д.

Янка Здольнік і Алёнка, паводле твору, з'яўляюцца носьбітамі "беларускага духу", "беларускай самабытнасці", носьбітамі ідэй вызвалення. Гэтым вобразам супроцьстаўляюцца вобразы Мікіты, камскага рэгістратара, вялікадзяржаўнага расійскага дзяржыморды, і вобразы двух вучоных—усходні і заходні. З поля зроку ў аўтара знік расійскі рэвалюцыйны пролетарыят, рэвалюцыйнае сялянства, а таксама зніклі і польскія працоўныя масы. Вялікадзяржаўны дзяржыморда Мікіта для аўтара з'яўляеца сымбалам усяго расійскага.

Барацьбу рабочых і сялян Беларусі, разам з рабочымі і сялянамі Расіі, Украіны і г. д. супроць контррэвалюцыі, у тым ліку і супроць беларускай, аўтар паказвае як працягванне вялікадзяржаўнай палітыкі. Разгон контррэвалюцыйнага беларускага конгрэсу ў 1917 г. разглядаеца як барацьба супроць вызвалення. Устанаўленне пролетарскай диктатуры на Беларусі разглядаеца як нешта навізанае для беларускага народу. "Якімі-б раскошамі матэрыяльнымі нас ні надзялялі, ніколі яшчэ ня будзем шчаслівы, покуль чужая воля будзе гаспадаром над нашай воляй. Каб гэтага ня было, мы павінны растаптаць, знішчыць доўгавеч-

ную ману, якая вучыць, што мы ня ёсць мы, што мы нейкае нешта, якое абы накарміў, як быдлё, дык і сьмерць будзе. Мы павінны душу нашу выявіць у сваім „я“, у сваёй самабытнасці і смела сягнуць па сваё надменнае права саміраспіраджацца гэтым сваім „я“.

Так дэкларуе Янка Здольнік свае выходныя пазыцыі для барацьбы за „беларускае“ „я“.

Беларуская душа, беларускае „я“ бярэцца тут не як клясавое „я“, а як агульнае — беларускае. Янка Здольнік не разумее таго, што ўнутры беларускай нацыі існуюць класы, ня бачыць, як яны змагаюцца паміж сабою. Ён хоча быць надклясавым, агульна-народным і весьці барацьбу ня супроць клас, а супроць расійцаў, палякаў, зноў жа ўзятых без падзелу на класы.

„Калісь амэрыканцы, змагаючыся з Англіяй за сваю незалежнасць, напісалі на сваім сьцягу несьмяротныя словы: „Амэрыка для амэрыканцаў“. І гэта памагло: сягоньня Амэрыка вольная. Павінны пайсьці і мы на яе сьлядох і напісаць агністымі рукамі на сваім сьцягу: „Беларусь...“ Так вызначае лёзунгі змаганьня Янка Здольнік.

Гэтая вынітка ёсць канцэнтраванае выяўленьне беларускага буржуазнага нацыяналізму. У гэтай вынітцы выяўляецца буржуазны характар ідэолёгіі аўтара яе, ня толькі ў тым, што бярэцца Беларусь як адзіная так сама, як і ў папярэдняй вынітцы, а і ў тым, што шлях буржуазнай, капіталістычнай Амэрыкі дэкларуецца ўзорным для разьвіцьця Беларусі, і ў тым, што ва ўмовах пролетарскай дыктатуры гэтыя лёзунгі зьяўляюцца контррэволюцыйнымі, бо яны заклікаюць на разрыў адзінага фронту працоўных усіх нацый супроць капіталістаў і памешчыкаў таксама ўсіх нацый.

Такія лёзунгі цягнуць назад, да буржуазнага ладу, які на 1-е зямное кулі ўжо зьнішчаны і заменены

вышэйшай формай грамадзкіх адносін, пабудаваных не на эксплёатацыі адной клясы другой, не на прыгнечаньні адной нацыі другой, а на аснове зьнішчэньня эксплёатацыі, прыгнёту, на аснове братняга сужыцця, саюзу працоўных, якія будуць соцыялізм.

Мы тут ня будзем спыняцца на мастацкай форме гэтай п'есы. Формальныя кампаненты гэтага твору адпавядаюць стылю гротэску. Сама форма гэтага твору, свая асаблівасьць яе, дакладна адмоўных персанажаў да гіпэрболы, асабліва падкрэсьліваньне антаганізму ў прозе — разгортваньня дзей, усё гэта выклікана пэўнай, ясна акрэсьленай, функцыянальнай устаноўкай у аўтара ва ўмовах абвостранай клясавай барацьбы.

„Тутэйшыя“, „Перад будучынай“, і іншыя творы Купалы зьявіліся нацыяналістычнай рэакцыяй на пролетарскую дыктатуру ва ўмовах пераходу да мірнага будаўніцтва, калі падзеі буржуазных і дробнабуржуазных нацыяналістычных элемэнтаў, на рэстаўрацыю БНР узброеным шляхам былі перавярнуты фактам перамогі рабочае клясы.

З такой-жа падвышанай нацыяналістычнай рэфлексіяй сустракае ўстанаўленьне і замацаваньне пролетарскай дыктатуры на Беларусі і Якуб Колас. У сваім „Водгульлі“, апяваючы „Родныя малюнкi“, Якуб Колас перамогу рабочае клясы і ўстанаўленьне пролетарскай дыктатуры на Беларусі ўспрымае як зьмену аднаго прыгнятацеля другім, як працягваньне старой песьні.

„Кавалі другія,
а ланцуг той самы —
Песьні ўсё старыя
Не аджытай гамы“.

Янка Купала праз гэра свайго драмы „Тутэйшыя“ Янку Здольніка зварачаецца да беларусаў наогул, незалежна ад іх клясавай належнасьці з заклікам: „Будзем самі сабе гаспадарамі“, бо „пакуль ня зро-

бімся самі сабе гаспадарамі, датуль ніякага ладу ні складу ў нас ня будзе“, а Якуб Колас у сваім гімне „Беларускаму людзю“ заклікае гэты люд, агулам, таксама бяс-клісавай дыфэрэнцыяцыі, паўстаць супроць „Чужаніц“, „гнаць з нашай роднай зямлі“.

Вывешаны гісторычнымі абставінамі рыскі мір, згодна якому частка Беларусі засталася пад окупацыяй буржуазнай Польшчы, Якуб Колас успрымае як дзяльбу беларускай зямлі паміж чужаніцамі, „Цёмных дарог махлярамі“.

Нас падзялілі—хто? чужаніцы,
Цёмных дарог махляры.
К чорту іх межы! К д'яблу граніцы!
Нашы тут гоні, бары“.

А пасля гэтага дэкларуецца:

Будзем мы самі гаспадарамі,
Будзем свой скарб ратаваць!“

Характарна, што Якуб Колас так сама, як і Янка Купала, не заўважае таго, што рабочыя і сяляне часткі Беларусі сталі ўжо самі гаспадарамі, заваявалі сваёй крывёю права на панаваўненне, на будаўніцтва сваёй гаспадаркі і культуры.

Такім чынам і Янка Купала і Якуб Колас у першыя гады пасля сканчэння грамадзянскай вайны яшчэ ня ўспрымаюць перамогу рабочых і сялян над сваімі ворагамі, ня мірацца з фактам існавання пролетарскай дыктатуры, дзе рабочыя і сяляне Беларусі зьяўляюцца „самі сабе гаспадарамі“, а застаюцца яшчэ гэтыя пісьменьнікі на буржуазна-нацыяналістычных пазіцыях.

Аднаўленчы перыод характарызуецца ростам сацыялістычнай гаспадаркі, стварэннем умоў для далучэння шырокіх працоўных мас Беларусі да культурнага будаўніцтва, аўладаннем працоўнымі масамі культурнай спадчынай, а на гэтай аснове ростам культуры пролетарскай зместам і нацыянальнай формай. Але побач з гэтым вясцанаўчы перыод характарызуецца пэ-

ным ростам і ўмацаваннем капіталістычных элементаў у нашай краіне, ажыўленьнем дробна-буржуазнай стыхіі.

Капіталістычныя элементы гадвалі надзеі на перараджэнне пролетарскай дыктатуры, на растварэнне яе пад хэмічным уплывам капіталістычных элементаў. Класавая барацьба, абвастрэнне якой адбывалася проста прапарцыянальна росту, і ўмацаванне сацыялістычнага сектара набываюць новыя, больш складаныя формы.

Буржуазна-нацыялістычныя элементы пад сьцягам „дэяльнасці“ прыстасоўваюцца да ўмоў пролетарскай дыктатуры, з мэтай накіраваць процэсы гаспадарчага і культурнага будаўніцтва па шляху „адраджэння“, г. зн. па шляху перамогі капіталістычных элементаў над сацыялістычнымі. Прыстасоўванне гэтых буржуазна-нацыялістычных элементаў да ўмоў пролетарскай дыктатуры, „прымірэнне“ з бальшавізмам набывае часамі надзвычайна тонкія і складаныя формы.

Аднак, ня гледзячы на розныя формы і мімікрыю буржуазна-нацыяналістычнай ідэалёгіі сутнасць яе застаецца нязменнай. Яна зьяўлялася і зьяўляецца ідэалёгіяй капіталістычнай рэстаўрацыі, пад сьцягам „адраджэння“. Буржуазна-нацыялістычныя элементы ня толькі імкнуліся накіраваць гаспадарчае і культурнае будаўніцтва БССР па капіталістычнаму шляху, але разам з тым і для тае самае мэты імкнуліся ўвесь процэс рэалізацыі працоўнымі масамі Кастрычніцкіх заваяў у браць у сваю буржуазна-нацыяналістычную, адраджэнцкую мішуру.

Кастрычніцкая рэвалюцыя імі ўспрымалася ня як выхадны пункт для гаспадарчага і культурнага будаўніцтва БССР, а як момант, які склаў больш спрыяючыя ўмовы для працягвання і завяршэння про-

МАТАР-ЯЛЫ ДА НАРЫСАЎ ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАР. ЛІТАРАТУРЫ

цэсу „адраджэння“ беларускага народу, які „пачаўся спачатку XIX стагоддзя“.

Згодна вучэнню нацыянал-дэмакратаў пролетарская рэвалюцыя не вынікала з аб'ектыўнага ходу гісторыі Беларусі, а была занесена на Беларусь „маскоўскімі наезнікамі“ („Звон“), „камісарамі заходняй вобласці“ („Вольная Беларусь“). Пролетарская рэвалюцыя на Беларусі ня ёсць няўхільна вынікаючае следства ўнутраных законаў гісторыі Беларусі, а нешта чужароднае, вонкавае, выпадковае. Таму яна ня спыніла процэсу „адраджэння“.

„Рэвалюцыя, — піша адзін з нацыянал-дэмакратаў, — якая фактычна зьяўлялася руйнаваннем, на некаторы час прыпыніла будаванне адраджэння, хоць, аб'ектыўна руйнуючы старое, давала яму непараўнальна вялікі штуршок“. А крыху раней той самы нац. дэм. піша, што „ўмовы самога адраджэння кардынальна змяніліся ў паслякастрычнікавую пару і значна спрыяючы яго паскоранаму заканчэнню“. А таму, „не зважаючы на тое“, што адбылася пролетарская рэвалюцыя, процэс адраджэння ня спыніўся, ён працягваецца і ў нашыя дні.

Такім чынам буржуазна-нацыяналістычная інтэлігенцыя ўспрымае Кастрычніцкую рэвалюцыю толькі ў той меры, частцы, дзе яна разбіла ланцугі нацыянальнага прыгнёту, разбурыла памешчыка і, ўвёўшы нэп, дапусьціла да існавання і росту капіталістычных элементаў.

Гэтая буржуазная ідэалёгія ў яе новай форме ў процэсе яе прыстасавання да ўмоў пролетарскай дыктатуры знаходзіць сваё мастацкае выяўленне ў частцы творчасці Янкі Купалы, Якуба Коласа і Бядулі за час аднаўленчага перыяду.

Няправільна, вядома, было б сьцьвярджаць, што толькі гэтая ідэалёгія фарміравала творчасць названых пісьменьнікаў за час аднаўленчага перыяду.

Рост соцыялістычных элементаў у гаспадарцы, поспехі ў будаўніцтве культуры нацыянальнай формай і пролетарскай зместам, узмацненне кіруючай ролі пролетарыяту ў культурна-нацыянальным будаўніцтве, рост пролетарскай літаратуры — усё гэтае жыватворча ўплывала і на Купалу, і на Коласа, і нават на Бядулю.

Творчасць Купалы за аднаўленчы перыяд характарызуецца ня толькі творами „Безназоўнае“, які зьяўляецца вынікам і выяўленьнем ідэалёгіі буржуазна-нацыяналістычнай інтэлігенцыі, праломленай праз дробнабуржуазную псыхіку поэты, але і творами „Арлянятам“, які зьяўляецца выяўленьнем уплыву пролетарыяту на Купалу, а таксама шэрагам твораў, у якіх Янка Купала адлюстроўвае ў агуле правільна процэсы, што адбываліся ў час аднаўленчага перыяду. Узяць хоць-бы верш, напісаны ў 1924 г., „Дзьве сястры“. Верш выяўляе ідэю саюзу рабочае клясы з сялянствам, ускрываючы ўмовы жыцця работніцы і сялянкі ў старыя часы.

Аўтар заклікае работніцу і сялянку:

Годзе кінуць, марнень,
Песьні смутныя песь, —
Ладзіць новую час гаспадарку!
Казкі новыя ў сьвет,
Дум палаючых пьвет,
Кінь, сялянка з сястрой пролетаркай!

Альбо верш „Летапісаньне“, напісаны ў 1928 г. Ня глядзячы на яго недастатковую глыбіню, ён у асноўным правільна адлюстроўвае асобныя бакі процэсу нараджэння БССР. Праўда і ў гэтых вершах Купала яшчэ не пазбавіўся ўласцівага яму ў ранейшых творах падыходу да аб'екту сваёй творчасці. Калі ён бярэ работніцу і сялянку, заклікае іх у саюзе будаваць новую гаспадарку, дык з поля зроку поэты знікае кіруючая сіла ў гэтым саюзе (рабочая кляса, у тым ліку і работніца). Работніца і сялянка паводле поэты ёсць проста дзьве сястры. Як тая так і другая

раней жылі ў дрэнных умовах, а каб стварыць лепшыя ўмовы, трэба будаваць лепшую гаспадарку. А тое, што работніца ёсць член кіруючай сацыялістычным будаўніцтвам рабочае клясы, гэта поэта адчуў недастаткова. Верш „Летапісаньне“ зноў-жа хварэе на тое самае. Поэта беларускаму народу наогул супроцьстаўляе паляка, расійца таксама наогул.

Ня глядзячы на гэтыя недахопы, якія вынікаюць з сьветапогляду поэты, названыя вышэй творы зьяўляюцца канкрэтным выяўленьнем тэндэнцыі, якая зарадзілася ў творчасьці Купалы з часу напісаньня ім вершу „На сьмерць Сыцяпана Булата“, якая прайшла праз „Арлянятам“ да вершу „Дзьве сястры“, а далей праз „Летапісаньне“ да твораў „Зыходзіць вёска з яснай явы“, „Дыктатура працы“, „А ў Вісьле плавае тапелец“ і інш. Гэтая тэндэнцыя ёсць набліжэньне творчасьці Купалы да актуальных проблем савецкай літаратуры ў пэрыод сацыялістычнага будаўніцтва, тэндэнцыя пераробкі, рэканструкцыі асноў творчасьці Янкі Купалы — яго сьветапогляду.

Але гэтая тэндэнцыя, як і ўсякая тэндэнцыя так ці інакш у сваім разьвіцьці сустракае перашкоду і паслабляецца супроцьлеглымі элементамі, яшчэ не аджыўшых старых.

„Тэндэнцыя — піша Маркс у „Капітале“, — закон, абсалютнае праяўленьне якога задерживается, замедляется и ослабляется противодействующими обстоятельствами“ („Капітал“, т. III, ч. I, ст. 215).

Разьвіцьцё творчасьці Купалы ў савецкі пэрыод адбываецца праз барацьбу здаровай тэндэнцыі з старым нацыяналістычным, якое мае перавагу пакуль што ў творчасьці Купалы за час савецкага пэрыоду. Так, досыць часта здаровыя тэндэнцыі паслабляюцца, затрымліваюцца нацыяналізмам, буржуазна-адраджэньцкай ідэалёгіяй. Твор „Арлянятам“ са здаровым зьместам па-

слабіўся ў свой час творам „Безназоўнае“, а твор „Дзьве сястры“ — глыбока ўпадніцкімі вершамі „У лесе“, „Па Даўгінаўскім шляху“, „Каб“. Вершы „У лесе“, „Па Даўгінаўскім шляху“, „Каб“ і шэраг іншых, напісаных у большасьці ў 1926 г., носяць на сабе глыбокія сьляды буржуазна-нацыяналістычнай ідэалёгіі, якая формавала ў асноўным гэтыя творы, у барацьбе супроць пролетарскай ідэалёгіі, уплыў якой вызначае здаровую тэндэнцыю.

Такі прыблізна процэс разьвіцьця і творчасьці Якуба Коласа ў савецкі пэрыод. Праўда, лінія разьвіцьця творчасьці Якуба Коласа ў савецкі пэрыод, таксама як і ў ранейшыя часы, больш роўная, спакайнейшая, пазбаўленая такіх рэзкіх хістаньняў, як лінія разьвіцьця Янкі Купалы.

Пэрыод прымірэньня Якуба Коласа з савецкай рэчаіснасьцю, які наступіў пасля актыўна-нацыяналістычных вершаў 1921-22 г., характарызуецца паступовым асваеньнем пісьменьнікам тэм савецкай рэчаіснасьці, адлюстраваньнем паасобных бакоў процэсаў, што адбываюцца ў нашай рэчаіснасьці, на шляху сацыялістычнага будаўніцтва. Прыстасаваньне інтэлігента-наrodніка да савецкіх умоў, трагедыя чалавека з разьбітай балахоўскай банды, процэс зьмены старой рэчаіснасьці праз актыўную дзейнасьць новых людзей народжаных рэволюцыяй, — вось комплекс праблем, якія знаходзяць сваё адлюстраваньне ў творчасьці Якуба Коласа за савецкі пэрыод.

Найбольш характэрным для гэтага пэрыоду зьяўляецца твор „На прасторах жыцьця“. Гэтым творам Якоб Колас зрабіў рашучы і значны крок уперад як у якасьці свайго творчасьці, так і ў набліжэньні гэтай творчасьці да актуальных задач сацыялістычнага будаўніцтва.

Апрача названага комплексу праблем, Якоб Колас працягвае пача-

МАТАР'ЯЛЫ ДА НАРЫСАЎ ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАР. ЛІТАРАТУРЫ

тую у 1921-22 годзе аповесць „У Палескай глушы“, другая частка якой выходзіць у 1927 г. пад назваю „У глыбі Палесся“. Коласа ў гэтых творах захапляе сьвет дробна-буржуазнай вясковай інтэлігенцыі старых часоў, процэсы росту яе нацыянальнай сьвядомасьці і г. д.

Твор „У Палескай глушы“ і „У глыбі Палесся“, пры ўсім яго багацьці і складанасьці, выяўляе адначасна і слабы бок творчасьці Коласа, раскрывае сьветапогляд і мэтод яго. Іменна ў гэтай роўніцы ляжыць асноўны недахоп творчасьці Якуба Коласа. Асноўнае, што характэрызуе сьветапогляд Якуба Коласа, гэта наданьне мэсіянскай ролі інтэлігенцыі, сваяасаблівае фэтышызацыя яе як культурнай сілы. Гэты падыход выяўляецца ў аповесці „На прасторах жыцьця“ у сваяасаблівай фэтышызацыі навукі, у сваяасаблівай ідэалізацыі інтэлігенцыі, якая ідзе з вёскі, і затушаваньні, — наперакор намерам аўтара, — ролі рабочае клясы ў соцыялістычнай рэканструкцыі вёскі ў аднаўленьні пэрыод.

Тым ня менш, ня гледзячы на адзначаныя недахопы, творчасьць Коласа за аднаўленьні пэрыод, характарызуецца карэнным зрухам у сэнсе набліжэньня яе да актуальных задач соцыялістычнага будаўніцтва.

Прыстасаваньне буржуазнай нацыяналістычнай інтэлігенцыі і капіталістычных элемэнтаў да ўмоў пролетарскай дыктатуры ў эпоху нэпу, успрыняцьце эпохі пролетарскай дыктатуры як нечаканага этапу „завяршэньня нацыянальнага адраджэньня Беларусі“ ў буржуазным сэнсе, — знайшло сваё клясычнае выяўленьне ў творчасьці З. Бядулі. Калі ў часе грамадзянскай вайны Бядуля актыўна змагаецца супроць пролетарскай рэвалюцыі з лягеру нацыяналістычнай контррэвалюцыі, дык пасля сканчэньня грамадзянскай вайны, калі рабочыя і сяляне

пачалі будаваць новую савецкую соцыялістычную Беларусь Бядуля ў гэты час піша ў сваёй „Беларусі“:

Усё жыве жыцьцём дзядоў адвечных,
Тут кожны век пакінуў знак-пячаць.
Па тых знаках — па тых шляхох па
млечных

Ідуць сыны свой край адбудаваць“.

Кастрычніцкая рэвалюцыя, пролетарская дыктатура, паводле думак поэты, ніякіх кардынальных, не гаворачы ўжо пра карэнныя, зьмен у жыцьцё Беларусі ня ўнесла, а толькі адзінае, што зрабіла, дык гэта павялічыла сілу „новага роду продкаў Скарыны“, якія самі „наладзяць сваё веча“, самі „азначыць свае межы“, самі забяруць усё, што належыць маці-Беларусі спакон глухіх вякоў“!

Каб угрунтаваць сваё буржуазнае, нацыяналістычнае ўспрыняцьце эпохі пролетарскай дыктатуры, Бядуля праглядае з асаблівым замілаваньнем мінулае Беларусі, але ж не Беларусі прыгнечаных і эксплёатуемых, а мінулае пануючых кляс, узводзячы гэтае мінулае ў сымбаль славы Беларусі, у сымбаль яе сілы, у сымбаль права на сваё самастойнае існаваньне.

Бядуля шукае „пад пылам манастырскіх крат“, „пад сонцам Полацкіх капліц“, пад замкам Гэдыміна — „дыямэнт“ і адзнакі нацыянальнай славы і гонару, ператвараючы іх у штандар барацьбы за будучае „беларускага народу“.

„Пад попелам, пад пылам манастырскіх крат
Знайшлі стары пэргамэнт песьняў пад
заховай.
Народы і плямёны, кожны на свой
лад,
Гардзіліся знаходкай Ігаравага слова,
Евангельлем славянаў.

Пад месяцам, пад сонцам Полацкіх
капліц,
Пад сьпеўнымі званамі залочаных вежаў,
Пад паляўнічым рогам ў явах таямніц
Зьявіўся наш Скарына кветкай родных
межаў,

Васёлкай з-пад туману.

На мове паспалітай простых пасты-
роў
Тлумачыў ён прарокаў сказы - сьвя-
тапісы.
Жыў твар яго ў народзе, нібы ў жы-
лах кроў,
Прамяніўся над краем сонечнаю ры-
зай,
Аздобаю нябеснай.
Пад замкам Гэдыміна, над ракой Віль-
лэй
Яшчэ адзін тастамант славіў нашу
долю:
То быў літоўскі статут. Праўдаю сьвя-
той,
Імпэтнаю пагоняй мкнуўся ён па полі
І па даліне роснай.

Пералічваючы гэтыя „Вэжы“, „Па-
ходні“, на шляху „Духу бедарус-
кага“, пісьменьнік кажа, што

„Яшчэ было паходняй па дарозе шмат,
Якія нам сьвяцілі ў цемры доўгай
ночы“.

Ня прымаючы рэволюцыйнай ра-
чаіснасьці, супрацьстаўляючыся ёй,
пісьменьнік сябе, а разам з тым і
нацыяналістычную інтэлігенцыю, раз-
глядае як „спадчыну вякоў“, як
„сына доўгіх пакаленьняў“, як „род
Скарыны“, які прайшоў доўгі шлях
„праз Ігарава слова“. „Полацкія кап-
ліцы“, кіруючыся як „праўдаю сьвя-
той“ літоўскім статутам, імпэтнаю
пагоняй праскакалі па шляху вы-
яўленьня „беларускага духу“.

Гэтая нацыянал-дэмакратычная
замілаванасьць аздобленая „лада-
нам і элеем“, ды іншымі атрыбута-
мі рэлігійнага культу, гэтая замі-
лаванасьць да эксплёататарскай мі-
нуўшчыны, зьяўлялася сваяасаблі-
вым сродкам барацьбы супроць
рэволюцыйнай рачаіснасьці, навяз-
ваньнем гэтай рачаіснасьці органіч-
на чужога і варожага зьместу.

Тагочасная (1922 г.) рэволюцый-
ная рачаіснасьць уяўляецца пісь-
меньніку як „цёмная ноч“, якая пад
сваёю коўдраю захавала „сьветлыя“
і „сьвятыя“ шляхі адраджэньня, па-
тушыла агні, што запаліліся ў ча-
се буржуазна-дэмакратычнай рэво-
люцыі, у часе росквіту буржуазна-
нацыяналістычных ідэй:

І ноч блішчыць і мчыць, як чорная
маланка,
Як ліст, дрыжыць, маўчыць над полем
у тумане.
Здаецца назаўсяды патух агонь за-
ранкі.
Здаецца, новы дзень на Божы сьвет
ня гляне.

І ноч схавала сьвет, бязьлітасна стан-
тала.
І змрочнасьць саранчай агіднаю ня-
сецца.
І шчасьце на зямлі навікі ўжо пра-
пала.
І так што—ноч здаецца...

Творчасьць Бядулі, зьяўляючыся
політычна завойстранай насычанай
буржуазна-нацыяналістычнай ідэо-
лягіяй, па свайму характару зьяў-
ляецца актыўна дзейнай, баявой,
пазыўнай. Бядуля з імпэтам запыт-
ваецца ў буржуазнай нацыяналі-
стычнай інтэлігенцыі ці здольна яна
выканаць сваю ролю—мэсіі буржу-
азнага адраджанізму.

Ці помніце вы песні аб сваіх дзя-
дох?
Ці бачыце паходні, родныя саколы?
Ці пойдзеце наперад па святых сьлядох,
Ці будзеце сьвяціцца ў родным твор-
чым коле?
Ці будзеце магутны?

Такім чынам, нават павярхоўнае
азнаямленьне з творчасьцю Бядулі
прыводзіць нас да вываду, што ён,
як і Купала, Колас, у першыя гады
пасля сканчэньня грамадзянскай
вайны ня мірыцца з рэволюцыйнай
рачаіснасьцю, з умовамі пролетар-
скай дыктатуры. Гэтая рэволюцый-
ная рачаіснасьць пролетарская дык-
татура, ідэалы за якія гэроічна зма-
галіся і змагаюцца рабочыя і рэво-
люцыйнае сялянства,—арганічна чу-
жое для Бядулі, варожае той кля-
се, ідэямі якое насычана яго твор-
часьць. А з гэтай прычыны Бяду-
ля актыўна супроцьстаўляецца сва-
ёй творчасьцю пролетарскай дык-
татуры, ідэалам рабочых і сялян,
вядзе супроць новага рэволюцый-
нага барацьбу, пад сыцягам адра-
джэньня, г. зн. буржуазнага нацы-
яналізму.

МАТАР'ЯЛЫ ДА НАРЫСАЎ ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАР. ЛІТАРАТУРЫ

Некаторы рост капіталістычных элементаў на аснове нэпу, некаторае ўзмацненне і актывізацыя іх ў барацьбе супроць растурых і заваёўваючых новыя і новыя пазыцыі соцыялістычных элементаў, а на гэтай аснове далейшае абвастраньне клясавай барацьбы ў краіне пры адначасовым пасіленьні надзей капіталістычных элементаў на перараджэньне пролетарскай дыктатуры, надзей, што разьвіцьцё БССР пойдзе па буржуазнаму шляху пад сыцягам адраджэньня,—усё гэта ў асноўным абумовіла „зьмену вех“ творчасьці Бядулі. Прыблізна з 1923 г. наступае пэрыод „прымірэньня“ Бядулі з умовамі пролетарскай дыктатуры, прыстасаваньня да ўмоў яе. Гэтая „зьмена вех“ знаходзіць сваё выяўленьне ў такіх творах, як „Беларусь“, а потым „Салавей“ і нарэшце „Язэп Крушынскі“. Праўда, творчы шлях Бядулі ў 1923 г. характэрызуецца ня толькі прыстасаваньнем буржуазна нацыяналістычнай ідэалёгіі да ўмоў пролетарскай дыктатуры, але гэты процэс характэрызуецца і тэндэнцыяй перамаганьня буржуазнай ідэалёгіі ў яго творчасьці.

Прocéс разьвіцьця творчасьці Бядулі прыблізна з 1923-24 г. ёсьць процэс бязупыннай барацьбы ў ёй двух супроцьлеглых тэндэнцый, — пад уплывам розных соцыяльных атачэньняў. З аднаго боку, у ёй сваё выяўленьне знаходзіць ідэалёгія капіталістычных элементаў у новай яе форме, ва ўмовах пролетарскай дыктатуры, ідэалёгія, якая ў пэўнай меры формуе такія творы, як „Салавей“, „Язэп Крушынскі“, а з другога боку, пад націскам наступленьня пролетарскай ідэалёгіі на буржуазную ўмацняюцца тэндэнцыі перамаганьня пісьменьнікам буржуазных асноў сваёй творчасьці. Твор „Язэп Крушынскі“ у гэтых адносінах зьяўляецца найбольш паказальным дакумантам. Ідэя гэтага твору, процэс яе рэалізацыі выяўляюць процэс прыстасаваньня

капіталістычных элементаў да умоў пролетарскай дыктатуры. Пісьменьнік, з аднаго боку, з замілаваньнем у эпоцьяльных тонах утварае вобраз Крушынскага, а з другога боку, павінен выкрыць яго, разьвязаць, як прадстаўніка абрачонай на пагібель клясы. Там, дзе пісьменьнік паказвае Крушынскага «бяз сувязі з задачамі і практыкай рабочае клясы па соцыялістычнаму будаўніцтву, там паказ носіць іншы характар, чымся там, дзе ён „зрывае маску“ з Крушынскага.

Абвостранасьць клясавай барацьбы ва ўмовах рэканструкцыйнага пэрыоду, разгорнутае наступленьне соцыялізму па ўсяму фронту, выкарчоўваньне карэньняў капіталізму, ліквідацыя кулацтва як клясы на базе суцэльнай колектывізацыі, выкарчоўваньне буржуазнай ідэалёгіі на культурным вучастку соцыялістычнага будаўніцтва, выкрыцьцё рэстаўратарскага контррэвалюцыйнага зьместу беларускага нацыянал-дэмакратызму, ўзмацненьне барацьбы супроць валікарасійскага шовінізму, як галоўнай небясьпекі на даным этапе, — усё гэтае паставіла перад кожным інтэлігентам, перад кожным пісьменьнікам ня двухсэнсавое пытаньне: з кім ты? на якім баку барыкад? каму ты служыш сваёй творчасцю? за соцыялістычнае будаўніцтва ці супроць? А гэта значыць: з пролетарыятам, з колгасьнікамі, ці з кулаком, з інтэрвэнтамі?

Такая пастаноўка пытаньня няўхільна вынікае з лёгікі клясавага змаганьня, якое на даным гісторычным этапе дасягнула найвышэйшага пункту, набыла надзвычайна складаныя і рознастайныя формы.

Пад уплывам клясавае барацьбы рэканструкцыйнага пэрыоду, у моц лёгікі разьвіцьця яе, мы наглядаем пэўныя зрухі і ў творчасьці пісьменьнікаў былых „Нашаніўцаў“.

Гэты зрух зьяўляецца ў набыцьці тымі станоўчымі тэндэнцыямі, аб якіх мы гаварылі раней,—рэальна-

Л. БЭНДЭ

га процэсу набліжэньня творчасьці Купалы, Коласа, Бядулі да актуальных проблем соцыялістычнага будаўніцтва, у адмежаваньні, хоць покуль што ў большасьці дэклярацыйна, ад буржуазнага контррэвалюцыйнага нацыянал-дэмократызму.

Творчай адзнакай гэтых зрухаў зьяўляюцца творы названых вышэй пісьменьнікаў, творы, якія набываюць характар сугучнасьці задачам пролетарыяту ў выкананьні яго гістарычнай ролі—кіраўніка соцыялістычным будаўніцтвам.

Такія творы Янкі Купалы, як „Дыктатура працы“, „Сыходзіш веска з яснай явы“, „А ў Вісьле плавае ташелец“, творы Коласа „На шляхох волі“, „Адшчапенец“ ды іншыя, творы Зьмітрака Бядулі „Нязвычайная гісторыя“, „Таварыш Мінкін“, як і творы Ц. Гартнага, ня гледзячы на ўсе іх недахопы асабліва па лініі сьветапогляду крышталізаванага ў гэтых творах, уваходзяць у фонд савецкай рэвалюцыйнай літаратуры. Творы, пра якія мы гаворым, сьведчаць пра тое, што аўтары іх вызначаюць сабе шлях як спадарожнікаў пролетарыяту ў літаратуры з тэндэнцыяй ператварэньня ў яе саюзьнікаў.

Але шляхі ператварэньня спадарожнікаў ў саюзьнікаў пролетарыяту ў літаратуры не аднолькавы, над-

звычайна рознастайныя, звязаныя з рознымі згібамі і завілінамі. Кожны пісьменьнік-спадарожнік ідзе па шляху ператварэньня ў саюзьніка пролетарыяту сваімі асаблівымі шляхамі, рознымі спосабамі перамагае буржуазныя рэакцыйныя тэндэнцыі ў сваёй творчасьці, перамагае дробна буржуазны сьветапогляд і падыход да зьяў рачаіснасьці. Усё гэтае трэба мець на ўвазе, ацэньваючы творчасьць названых пісьменьнікаў.

* * *

Гэты нарыс як і паасобныя нарысы пра творчасьць пісьменьнікаў не зьяўляюцца вычарпальнымі, яны толькі вызначаюць асноўныя моманты, асноўныя вехі на шляху падрабязнага досьледу. Даць вычарпальны аналіз агромністаму літаратурнаму матэрыялу за 30 з лішнім год у кароткіх нарысах немагчыма, да таго-ж нашае марксысцкае літаратуразнаўства настолькі адсталала, што яшчэ і папярэдняй работы па шляху досьледу гісторыі беларускай літаратуры не прарабіла.

Таму мы пакуль што абмяжоўваемся, кароткімі агульнымі характарыстыкамі творчасьці пісьменьнікаў і ўсяго гісторыка-літаратурнага процэсу, каб працягнуць у далейшым гэтую работу па лініі яе паглыбленьня і канкрэтызацыі.

Менск,
Сакавік—Красавік 1931 г.